

Interdisciplinair eindwerkstuk Liberal Arts & Sciences

De invloed van de politieke maatregelen in post-apartheid Zuid- Afrika

Marion Buyser & Charlotte Vollaard

Universiteit Utrecht

November 2010

Begeleider:

Dr. R. van der Lecq, Departement Wijsbegeerte, Universiteit Utrecht

Adviseurs:

Prof. Dr. W. Pansters, Departement Culturele Antropologie, Universiteit Utrecht

Drs. L.C. Crump, Departement Geschiedenis en Kunstgeschiedenis, Universiteit Utrecht

INHOUDSOPGAVE

INHOUDSOPGAVE	1
INLEIDING	2
1. DISCIPLINAIRE BENADERING VANUIT POLITIEKE GESCHIEDENIS	6
1.1 Inleiding	6
1.2 De transitie	7
1.3 Democratie	13
1.4 Beloftes	17
1.5 Conclusie	20
2. DISCIPLINAIRE BENADERING VANUIT CULTURELE ANTROPOLOGIE	22
2.1 Inleiding	22
2.2 De hoorzittingen van the Human Rights Violations Committee	23
2.3 The Amnesty Committee en verzoening in post-apartheid Zuid-Afrika	28
2.4 De compensaties van the Reparations and Rehabilitations Committee	30
2.5 Alternatieven en voorbeelden	31
2.6 Conclusie	33
3. OVERZICHT VAN DISCIPLINAIRE INZICHTEN	34
4. COMMON GROUND	37
4.1 Complementaire inzichten	37
4.2 Concepten	37
4.3 Inzichten	39
5. INTEGRATIE	41
5.1 Een gezamenlijk verleden	41
5.2 Amnestie	43
5.3 De maatregelen van de nieuwe democratische regering	44
5.4 Kijken naar de realiteit	45
5.5 Verder onderzoek	46
BIBLIOGRAFIE	48

INLEIDING

Op 10 mei 1994 vierde de wereld de inauguratie van Nelson Mandela, de eerste democratisch gekozen president in Zuid-Afrika (Klotz, 1995, p. 3). De jaren van strijd, gevangenschap, protest en ballingschap van anti-apartheidsactivisten wierpen hun vruchten af. De invoering van het algemene stemrecht leidde ertoe dat de blanke minderheid niets anders kon dan de macht uit handen geven. Hiermee kwam er officieel een einde aan het jarenlange apartheidsbeleid. De afschaffing van rassensegregatie betekende echter niet dat deze zwarte bladzijde in de geschiedenis omgeslagen kon worden. De jarenlange etnische onderdrukking door het apartheidsregime had gruwelijke sporen achtergelaten.

Tot op de dag van vandaag zijn deze sporen nog waarneembaar in het land. De afschaffing van de apartheid is amper twintig jaar geleden waardoor het 'nieuwe' Zuid-Afrika met haar democratie nog erg jong is. Zwarte mensen werden nog onderdrukt en mishandeld op basis van hun huidskleur toen wij al geboren waren, een fenomeen dat voor ons bijna onvoorstelbaar is. Hieruit kwam onze fascinatie en interesse voor dit onderwerp dan ook voort. Wij vinden het vanzelfsprekend om te leven in een democratische samenleving vrij van raciale hiërarchie. De bevolking van Zuid-Afrika was hier echter tot 1994 niet op een zodanige manier bekend mee, en heeft een lange strijd moeten leveren om onder andere de mensenrechten 'recht op democratie' en 'recht op vrijheid en gelijkheid' te kunnen bereiken.

De invoering van de democratie had vele complexe gevolgen voor het land en zorgde voor een omslagpunt in de ontwikkeling van Zuid-Afrika. Nadat jarenlang een racistisch en autoritair regime aan de macht was geweest, stond het nieuwe regime nu voor grote uitdagingen. In dit interdisciplinaire onderzoek zullen wij ons richten op de invloed die de politieke maatregelen die genomen zijn in Zuid-Afrika na de afschaffing van de apartheid gehad hebben. Juist in deze periode ontstonden er veel complexe maatschappelijke problemen als direct of indirect gevolg van de vroegere rassensegregatie. Wij zijn vooral benieuwd naar de gevolgen van het nieuwe beleid en de ontwikkelingen die sinds de invoering van dit nieuwe beleid spelen in Zuid-Afrika. Wel zullen we af en toe het verleden aanhalen, om de context van een kwestie goed te belichten en een volledig en duidelijk antwoord te geven op de hoofdvraag van dit interdisciplinaire onderzoek: *welke invloed hebben de politieke maatregelen gehad die na de afschaffing van de apartheid genomen werden op de Zuid-Afrikaanse politieke ontwikkeling en samenleving?*

De volgende politieke maatregelen zullen hierbij onder andere aan bod komen: de *Truth and Reconciliation Commission* (TRC) met de amnestieregeling, de maatregelen en gesloten compromissen die het nieuwe politieke democratische systeem vormgaven en de maatregelen die het *African National Congress* (ANC) in heeft gevoerd, zoals het *Reconstruction and Development Programme* en de GEAR.

Complexiteit van het probleem

Bij nader literatuuronderzoek over dit onderwerp, liepen wij al vrij snel tegen de complexiteit van dit probleem aan. Er is ontzettend veel over geschreven en veel bronnen zijn voor meerdere vakgebieden bruikbaar. Dit wil zeggen dat er veel verschillende maar ook overlappende inzichten zijn, en dat het onmogelijk is om vanuit één discipline naar ons probleem te kijken. Tevens is er tot nu toe geen enkele discipline geweest die op onze hoofdvraag een compleet antwoord heeft gegeven zonder andere disciplines erin te betrekken. Een interdisciplinaire aanpak is derhalve essentieel om een meer omvattend antwoord te geven op de maatschappelijke complexiteit van de hoofdvraag.

Wij zullen vanuit de politieke geschiedenis en de culturele antropologie een geïntegreerd antwoord op de hoofdvraag geven. Deze disciplines zijn voor dit onderwerp zeer geschikt voor het uitvoeren van een interdisciplinair onderzoek. Hoewel er veel overlap te vinden is tussen de literatuur van onze disciplines, bekijkt ieder het probleem wel vanuit een ander perspectief. Dit geeft ons de mogelijkheid een meer omvattend beeld te schetsen van post-apartheid Zuid-Afrika dan wanneer we dat ieder afzonderlijk zouden doen. Verscheidene aspecten met betrekking tot de invloeden van de invoering van de democratie in het land zullen aan bod komen, doordat wij ieder starten vanuit een ander perspectief dat kenmerkend is voor onze eigen discipline.

Politieke geschiedenis

Het vakgebied politieke geschiedenis houdt zich vooral bezig met de historische processen die hebben plaatsgevonden vanuit politiek perspectief. Voor een goed begrip van de huidige wereld, is kennis van de geschiedenis essentieel. Cultuur, instituties en gebeurtenissen zijn vaak alleen te begrijpen vanuit hun historische context, waardoor deze discipline zeer relevant is in dit onderzoek. Bovendien beschrijven historici processen en gebeurtenissen niet alleen, ze kunnen ook interpreteren en verklaren waarom er op dit moment in Zuid-Afrika nog veel van de apartheid te merken is, en welke invloeden de politieke maatregelen na de afschaffing van de apartheid hadden op de politieke ontwikkeling. Indirect heeft dit natuurlijk ook gevolgen voor de samenleving. Vragen waar de politieke geschiedenis zich mee bezig houdt zijn bijvoorbeeld 'in hoeverre zijn de politieke maatregelen ingevoerd volgens bestaande theorieën over een transitie naar democratie?' en 'in hoeverre hebben de maatregelen die na de afschaffing van de apartheid genomen werden de politiek in Zuid-Afrika democratischer gemaakt?'. Hiermee worden ook de inzichten van andere disciplines, zoals Politicologie, Economie, Sociologie en Internationale Betrekkingen omvat. Politieke geschiedenis is een hele brede discipline die naar de historische processen in Zuid-Afrika op veel gebieden kan kijken. Dit maakt de discipline zeer relevant voor ons onderzoek en belangrijk om de probleemstelling goed te kunnen beantwoorden.

Culturele antropologie

Culturele antropologie kan een grote bijdrage leveren aan het onderzoek, doordat deze discipline een duidelijk beeld kan geven van de betekenis die mensen zelf geven aan allerlei zaken. De antropologie gaat er vanuit dat culturen sociaal geconstrueerd zijn. Voor het verkrijgen van kennis is het daarom essentieel om culturen zelf te laten spreken. Culturele antropologie is een discipline die veel gebruik maakt van kwalitatief onderzoek. Dit is voor ons onderzoek zeer interessant, omdat het op die manier mogelijk is om de situatie van slachtoffers van het apartheidsregime naar voren te brengen. Door te kijken naar de visies van slachtoffers en nabestaanden van slachtoffers kunnen de individuele motivaties en betekenissen met betrekking tot politieke processen bekeken worden. Tevens is culturele antropologie een holistische wetenschap, waardoor veel aspecten in een samenleving in ogenschouw genomen kunnen worden. Culturele antropologie focust dus niet alleen op een bepaald aspect van de samenleving, maar onderzoekt zoveel mogelijk factoren die van belang kunnen zijn om de volledige betekenisgeving van mensen naar voren te brengen. Op die manier kan niet alleen de sociale situatie van de bevolking onderzocht worden, maar bijvoorbeeld ook de economische en politieke situatie.

Om de perspectieven van de Zuid-Afrikaanse bevolking te bekijken, nemen wij de activiteiten van de *Truth and Reconciliation Commission* als uitgangspunt. Deze commissie is na de invoering van de democratie ingesteld om verzoening en nationale eenheid binnen Zuid-Afrika te promoten (Hamber, 2002, p. 61). Deze commissie bestond uit drie verschillende comités, elk met een ander hoofddoel en aanpak. Wij zullen ons hierbij voornamelijk richten op de slachtoffers van het apartheidsregime. Door de ervaringen van deze mensen met de verschillende comités te onderzoeken, kan er een beeld gecreëerd worden van de manier waarop zij zelf betekenis gaven aan de processen van de TRC. Op deze wijze kan tevens onderzocht worden op welke manier dit al dan niet heeft kunnen bijdragen aan het creëren van een goed klimaat voor het bewerkstelligen van een soepele overgang naar democratie.

Samengevat bekijkt politieke geschiedenis de probleemstelling op macroniveau, en culturele antropologie op microniveau. Deze niveaus beïnvloeden elkaar en lopen soms in elkaar over. Door deze combinatie van disciplines kunnen de verschillende perspectieven geïntegreerd worden tot een meer omvattend antwoord op onze hoofdvraag.

Indeling

In het eerste hoofdstuk zal een benadering vanuit de politieke geschiedenis aan bod komen. Daarbij wordt ten eerste gefocust op de vraag in hoeverre de politieke maatregelen die genomen werden na de afschaffing van de apartheid overeenkomen met huidige transitietheorieën. Ten tweede zal er een analyse gemaakt worden van de werking van de

democratie in de loop der jaren. Tot slot worden de beleidsmaatregelen van de democratisch gekozen regering sinds 1994 bestudeerd.

Vervolgens gaan we over naar het disciplinaire deel van culturele antropologie. In dit hoofdstuk leggen wij ten eerste de nadruk op de betekenis die slachtoffers hebben gegeven aan de hoorzittingen van het *Human Rights Violations Committee*. Ten tweede zal gekeken worden naar de gevolgen van het proces van het *Amnesty Committee*, en op welke manier dit comité al dan niet kon bijdragen aan het creëren van een nationale eenheid in Zuid-Afrika. Vervolgens wordt nog even kort ingegaan op de *Reparations and Rehabilitations Committee* en ten slotte zullen wij enkele punten aanhalen, waar andere landen in de toekomst van kunnen leren.

Alvorens wij ons richten op de *common ground* en integratie zullen de inzichten van beide disciplines kort uiteengezet worden in een tabel.

In het daaropvolgende hoofdstuk wordt een *common ground* neergezet. Door de perspectieven naast elkaar te leggen, zal duidelijk worden dat de verschillende inzichten elkaar uiteindelijk goed kunnen aanvullen.

In het laatste hoofdstuk worden de inzichten dan ook daadwerkelijk geïntegreerd, om uiteindelijk op een meer omvattend antwoord op de hoofdvraag uit te komen.

1. DISCIPLINAIRE BENADERING VANUIT DE POLITIEKE GESCHIEDENIS

1.1. Inleiding

Toen in 1990 de apartheid werd afgeschaft, dienden nieuwe politieke maatregelen Zuid-Afrika democratischer te maken en de armoede en ongelijkheid te verminderen. De politieke omwenteling van een autoritair regime naar een democratisch gekozen regime had vele gevolgen voor alle aspecten van de samenleving. Na een turbulente apartheidperiode met veel conflicten diende er weer een vorm van stabiliteit in het land gecreëerd te worden. Er waren krachtige maatregelen nodig om Zuid-Afrika te hervormen. De discipline politieke geschiedenis bestudeert in hoeverre de politieke maatregelen die na de afschaffing van de apartheid genomen werden invloed hadden op de stabiliteit in het land, de democratische vorming van het politieke systeem en de samenleving.

De manier waarop het transitieproces plaatsvond, en hoe er om werd gegaan met de 'erfenis' van het apartheidregime, heeft tot de dag van vandaag nog invloed op het land en de politiek. De maatregelen die hiervoor genomen werden moesten de basis voor stabilisering en een solide democratie leggen, en hebben daardoor veel invloed op de politieke ontwikkeling en samenleving. Verschillende wetenschappers hebben patronen geanalyseerd van democratiseringsprocessen uit het verleden en uit deze voorbeelden theorieën gevormd. In het eerste deel van deze discipline benadering van politieke geschiedenis zal daarom ingegaan worden op de vraag in hoeverre deze theorieën van toepassing waren op Zuid-Afrika bij de vorming van nieuw beleid.

Als voorwaarden voor een stabiele democratie zijn gecreëerd tijdens een transitieproces, betekent dit niet direct dat er ook een stabiele democratie ontstaan is. Na een transitieproces dient er door de nieuwe regering politieke maatregelen genomen te worden die voorkomen dat de democratie terugvalt in een autocratie. In het tweede deel zal er onderzocht worden in hoeverre de politieke maatregelen die na de afschaffing genomen werden de politiek in Zuid-Afrika democratischer hebben gemaakt.

Het invoeren van algemeen stemrecht in 1994 was een basis voor de nieuwe democratie, maar gaf geen directe garantie voor een betere welvaart, democratie en minder ongelijkheid. De politieke maatregelen die de regerende partij trachtte in te voeren hadden invloed op de politieke ontwikkeling en samenleving. In Zuid-Afrika won het *African National Congress* (ANC) de eerste democratisch gekozen verkiezingen. Met bijna utopische doelstellingen ging de partij de strijd aan tegen de ongelijkheid, armoede, zwakke economie en herinneringen van het apartheidsverleden. Maar in hoeverre heeft het ANC de voorgenomen doelstellingen gehaald? In het laatste deel zal onderzocht worden welke

positieve hervormingen hebben plaatsgevonden door de politieke maatregelen van deze partij.

De politieke omslag die het land meemaakte had haar wortels ver voor de afschaffing van de apartheid, en is met voorspoed en tegenslagen gegroeid tot het politieke systeem en de samenleving van nu. Zuid-Afrika blijft ten gevolge van het apartheidsverleden een politiek systeem met gebreken hebben en een samenleving waar nog veel instabiliteit heerst. Maar het is juist de manier waarop Zuid-Afrika om is gegaan met dit apartheidsverleden, dat het land zo bijzonder maakt.

1.2 De transitie

Het apartheidbeleid had jaren gezorgd voor een autocratisch stelsel in Zuid-Afrika. De 'zwarte' inwoners hadden geen stemrecht en konden nauwelijks meebeslissen over onderwerpen die hen wel aangingen. Toen in 1990 de heersende partij, de *Nasionale Party* (NP), hervormingen doorvoerde waardoor een meer democratische staat mogelijk werd, stond Zuid-Afrika voor een uitdaging. De transitie van een autoritair regime naar een democratisch regime wordt niet louter bewerkstelligd door het invoeren van het algemeen stemrecht (Worden, 2007, p. 161). Er dienden meer hervormingen doorgevoerd te worden. De basis van een solide democratie en een mooie toekomst voor Zuid-Afrika lag in het transitieproces. Hierdoor hadden de politieke maatregelen die bepaalden hoe de overgang plaatsvond van het oude regime naar een nieuw, democratisch gekozen regime veel invloed op de politieke ontwikkeling en samenleving.

Het soort van politieke maatregelen die er genomen kunnen worden tijdens een transitieproces, op welke wijze deze geïmplementeerd dienen te worden en wat voor consequenties verschillende maatregelen hebben, wordt beschreven in theorieën over *regime change* binnen de politieke en geschiedkundige wetenschappen. Deze theorieën zijn gebaseerd op onderzoeken in landen die een dergelijk transitieproces al hebben doorgemaakt. Er blijken veel overeenkomsten tussen landen te zijn bij de overgang van een autoritair regime naar democratie. Over deze terugkerende thema's en mechanismen hebben onder andere Snyder (2000) en De Haan (2004) theorieën gepubliceerd. Jack Snyder is professor in de internationale betrekkingen en werkzaam bij het instituut *War and Peace Studies* aan de Universiteit van Columbia. Hij schrijft voornamelijk boeken en artikelen over democratiseringsprocessen en oorlog. Hierin onderbouwt hij zijn theorieën over democratiseringsprocessen, die zowel fel geprezen als bekritiseerd zijn. Ido De Haan is van origine een politicoloog, maar sinds 2003 professor in de geschiedenis aan de Universiteit van Utrecht. Zijn theorie komt dan ook meer vanuit de historische hoek, en in zijn onderzoek kijkt hij veelal naar overgangperiodes in Nederland en Frankrijk van 1600, 1814 en 1945. Beide theorieën zijn erg uitgebreid en goed onderbouwd. Ze zijn in veel aspecten

complementair en overlappend, maar geven tevens verschillende perspectieven op democratiseringsprocessen

Als deze theorieën vergeleken worden met de manier waarop het transitieproces in Zuid-Afrika plaatsvond, blijkt de overgang in dit land bijzondere aspecten te hebben. Internationaal is er veel lof geweest over de politieke maatregelen die Zuid-Afrika invoerde om de transitie goed te laten verlopen (Mattes, 2002, p. 22). De manier waarop er bijvoorbeeld omgegaan werd met het verleden, of de welwillendheid van de oude elite om de macht over te dragen had grote invloed op de vorming van het 'nieuwe' Zuid-Afrika. In hoeverre zijn de theorieën over *regime change* van toepassing op Zuid-Afrika?

Volgens de theorieën is het belangrijk een begin en einde van een overgangperiode af te bakenen, om de gemeenschappelijke kenmerken van politieke transities te kunnen onderzoeken (De Haan, 2004, p. 15). Hoewel het lastig is een exact moment aan te geven wanneer deze overgangperiode in Zuid-Afrika begon, is het duidelijk dat er eind jaren tachtig veranderingen in de lucht hingen. Eén van de redenen hiervoor was de internationale druk op het apartheidsregime. Vanwege de illegitimiteit van de blanke minderheidsregering hadden in 1986 vrijwel alle belangrijke handelspartners van Zuid-Afrika enige vorm van internationale sancties opgelegd. Dit leidde tot een economische, diplomatieke en culturele isolatie van het land (Klotz, 1995, p. 3-4). Om uit deze isolatie te geraken, waren er door de internationale samenleving vijf hervormingen opgelegd die door de overheid moesten worden geïmplementeerd. In 1990 voldeed de toenmalige president De Klerk aan alle eisen: hij riep de noodtoestand uit, liet alle politieke gevangenen vrij, hief het verbod op het ANC en andere politieke partijen op, hief de apartheidswetten op en ging rond de tafel zitten voor onderhandelingen over een nieuw politiek systeem (Klotz, 1995, p. 156). Hierdoor werden ook de sancties in 1990 opgeheven. Dit was het moment dat het autoritaire regime in discussie kon gaan met de vrijheidsbewegingen over de nieuwe politieke maatregelen die het democratiseringsproces vorm moesten gaan geven.

Hoewel deze onderhandelingen over nieuwe politieke maatregelen uiteraard een fundering voor de democratie legden, stelt Snyder dat het 'type' nationalisme dat zich ontwikkelt in een land op voorhand al het succes van een democratiseringsproces kan voorspellen (2000, p. 23). Twee belangrijke kenmerken bij nationalisme zijn volgens hem dat een groep zich wil onderscheiden van anderen, en dat een groep over zichzelf wil heersen. In Zuid-Afrika had zowel de blanke als de zwarte bevolking deze aspiraties. Tijdens de apartheid werd het onderscheid binnen het nationalistische gemeenschapsgevoel op basis van uiterlijke kenmerken gemaakt, in plaats van op basis van loyaliteit aan een politiek systeem. Volgens Snyder ontstaat er hierdoor *ethnic nationalism*, de meest gewelddadige en minst tolerante vorm van nationalisme. Het type nationalisme wordt tevens bepaald door *adaptable elite interests*, ofwel de welwillendheid van de heersende elite om hun macht af te

staan, en de sterkte van de instituties. In Zuid-Afrika was de blanke elite vóór 1990 niet geneigd zich aan te passen en bestonden er sterke administratieve instituties als het leger en de politie. Volgens Snyders theorie werkt dit *ethnic nationalism* nog sterker in de hand, met vaak een etnische burgeroorlog tot gevolg. In Zuid-Afrika braken er in de apartheidperiode inderdaad vaak conflicten uit. De blanke elite gebruikte de instituties om hun macht in de hand te houden, waardoor er vaak opstanden uitbraken met soms gewelddadige afloop.

Na 1990 was de blanke elite echter wel bereid zich aan te passen. De Klerk had de internationale gemeenschap ervan overtuigd dat zijn intenties voor drastische hervormingen in het land oprecht waren (Klotz, 1995, p. 158). Doordat de instituties in het land redelijk waren, kon er gewerkt worden aan *inclusive*, oftewel *civic nationalism*. Bij deze vorm van nationalisme onderscheiden mensen zich van anderen door loyaliteit aan een bepaald politiek systeem, in plaats van op basis van uiterlijke kenmerken. Iedereen kan inburgeren en er is minder kans op politiek geweld (Snyder, 2000, p. 24). Na de afschaffing van de apartheid is er in Zuid-Afrika inderdaad een duidelijke afname van dit politiek geweld waar te nemen (U.S. Department of State, 2010, <http://www.state.gov>). Het blijkt dus dat Snyders theorie over het type nationalisme, onder andere gevormd door de welwillendheid van de oudere regering om haar macht af te staan en de sterkte van de instituties uit onderhandelingen, ook belangrijk is geweest voor de politieke ontwikkelingen en samenleving.

Nu het begin van de overgangperiode en de voorwaarde voor een succesvolle transitie duidelijk zijn, kan het einde van de overgangperiode in Zuid-Afrika bestudeerd worden. Ook hierover hebben De Haan en Snyder vergelijkingen getrokken tussen meerdere landen, en theorieën opgesteld die beschrijven welke maatregelen een transitieproces kunnen voltooien. Zo stelt De Haan dat het einde van een overgangperiode wordt aangeduid als stabilisering. Hij onderscheidt hierbij drie vormen: verzoening, machtsevenwicht en *modus vivendi* (2004, p. 16). Hieronder zal een nadere beschouwing van deze vormen duidelijk maken dat alle drie de stabiliseringprocessen van toepassing zijn op Zuid-Afrika, maar dat de voorwaarden die De Haan erbij stelt niet altijd opgaan voor dit land. De politieke maatregelen die bij deze vormen horen zijn namelijk op een bijzondere wijze toegepast.

Verzoening als een vorm van stabilisering is in Zuid-Afrika terug te vinden in de 'waarheids- en verzoeningscommissie', ofwel *Truth and Reconciliation Commission* (TRC), die na veel onderhandelingen tussen het *ancien regime* en de nieuwe gekozen regering ingesteld werd. De TRC diende de nationale eenheid en verzoening te promoten (Hamber, 2002, p. 61). Het verleden moest erkend worden, de legitimiteit voor de nieuwe regering zou op deze manier toenemen, en er moest een klimaat gecreëerd worden waarin

mensenrechten en democratie centraal staan (Minow, 1998, p. 323). In de periode na de afschaffing van de apartheid stond 'verzoening' tussen alle mensen in de Zuid-Afrikaanse samenleving centraal in het nieuwe regeringsbeleid, en deze commissie moest hier een belangrijk aandeel in hebben.

Verzoening was in Zuid-Afrika inderdaad een vorm van stabilisering, maar de gevolgen die De Haan van een waarheids- en verzoeningscommissie beschrijft gaan in Zuid-Afrika niet geheel op (2004, p. 19). Zo stelt De Haan dat een TRC opheldering en verduidelijking van een voorgaand conflict vergt, waardoor dit juist weer tot destabilisering kan leiden. Tevens schrijft hij dat stabilisering door verzoening geen grote rol speelt in de geschiedenis (2004, p. 19). In Zuid-Afrika is deze commissie echter wel invloedrijk geweest. Hoewel er veel is gediscussieerd over of de doelen van de TRC bereikt zijn, blijkt er geen destabilisering te hebben plaatsgevonden, zoals De Haan voorspelt. De TRC heeft ervoor gezorgd dat de democratie geen terugval heeft doorgemaakt naar gewelddadige politieke conflicten en autocratie. Het doel van de commissie was door kennis over de waarheid van het verleden begrip te creëren over wat er gebeurd was. Slachtoffers zouden hierdoor worden geholpen sneller het verleden te accepteren. De waarheid moest ook helpen bij het achterhalen van de oorzaken van conflicten. Zo moest voorkomen worden dat grove mensenrechtenschendingen opnieuw in de toekomst zouden plaatsvinden (Hamber, 2002, p. 62, 70). Een rapport van de apartheidsmisdaden diende uiteindelijk voor een gezamenlijk verleden te zorgen dat door niemand meer ontkend kon worden. Dit was misschien wel de belangrijkste functie van het achterhalen van de waarheid. Vooral voor enkele slachtoffers bleek dit waardevol, omdat hun lijden zo erkend werd en ze zich meer gerespecteerd en gewaardeerd voelden (Verdoolaege, 2005, p. 17). Dit komt meer overeen met Snyders theorie. Een gezamenlijke geschiedenis kan volgens hem leiden tot één etnische groep, die loyaal is aan een bepaald politiek systeem in een democratie zonder politiek geweld (Snyder, 2000, p. 15). De TRC moest een gezamenlijk verleden creëren waardoor er een gemeenschapsgevoel zou ontstaan op basis van loyaliteit aan het Zuid-Afrikaanse politieke systeem. De politieke maatregel die de basis voor verzoening in Zuid-Afrika legde als een vorm van stabilisering was de invoering van een waarheids- en verzoeningscommissie. In het cultureel antropologische deel wordt verder onderzocht of er op deze basis is voortgebouwd en of de doelen van de TRC bereikt zijn. Zo zou er uiteindelijk stabiliteit kunnen ontstaan.

Ook machtsevenwicht als een vorm van stabilisering is terug te vinden in het transitieproces, wanneer er wordt gekeken naar de manier waarop de politieke verhoudingen opnieuw structuur kregen in Zuid-Afrika. "In zijn meest rudimentaire vorm berust de stabiliteit van een regime op een evenwicht tussen maatschappelijke groepen", schrijft De Haan (2004, p. 16). Zowel lokaal als nationaal werden er hervormingen doorgevoerd. Hoe in Zuid-

Afrika dit nieuwe machtsevenwicht werd georganiseerd blijkt uit één van de basisprincipes die in 1990 werden opgesteld: “*changes in local government were introduced in stages, with fully-fledged democracy being achieved only in the year 2000*” (ANC Discussion Documents, 2007, <http://www.anc.org.za/>). Volledige stabilisering zou dus door middel van een nieuw machtsevenwicht pas in 2000 voltooid zijn. Geleidelijke invoering van democratie is volgens Snyder belangrijk voor een succesvolle transitie. Zonder stabiele instituties, goed werkende media en een bureaucratisch stelsel kan bijvoorbeeld vrijheid van meningsuiting leiden tot haat zaaien en conflicten (Snyder, 2000 p. 35).

De Haan stelt dat zuiveringen van overheidsfunctionarissen het voornaamste voorbeeld is van de manier waarop een nieuw machtsevenwicht tot stand komt. Hij is het met Snyder eens, wanneer hij schrijft dat het volledig elimineren van deskundige bestuurders instabiliteit niet altijd wegneemt (De Haan, 2004, p. 17). In Zuid-Afrika is hiermee rekening gehouden. Zo bepaalde een ander basisprincipe in 1990: *it was considered prudent to ensure orderly management of the exit of senior functionaries of the apartheid state and gradual law-based transformation of state institutions such as the army, the police, intelligence agencies and the judiciary* (ANC Discussion Documents, 2007, <http://www.anc.org.za/>). De meeste apartheidsfunctionarissen hadden nog minstens vijf jaar werkzekerheid (Kotzé, 1995, p. 37). Dit leverde echter ook problemen op voor de nieuwe regering. De bestraffing van de misdadigers van het oude regime is een belangrijk onderdeel bij de totstandkoming van machtsevenwicht (De Haan, 2004, p. 25). Er werd amnestie verleend aan misdadigers van het apartheidregime, onder andere onder voorwaarde dat zij de volledige waarheid over hun misdaden vertelden. Vanwege de beslissing om deskundige bestuurders niet allemaal te elimineren, bleven er ook in gerechtelijke kringen apartheidsfunctionarissen aan de macht (Verdoolaege, 2005, p. 9). Apartheidsmisdadigers achtten de kans op bestraffing hierdoor klein en dit leidde ertoe dat relatief weinig van de belangrijkste apartheidsmisdadigers amnestie aanvroegen (Foster, 2006, p. 538). De volledige waarheid over apartheidsmisdaden is niet boven tafel gekomen, waardoor stabilisering op deze manier niet volledig heeft kunnen plaatsvinden. Hoewel voor een goed machtsevenwicht het niet volledig zuiveren van alle overheidsinstituties volgens De Haan en Snyder een vereiste is, was het in Zuid-Afrika misschien beter geweest als er vooral in gerechtelijke kringen nieuwe ambtenaren werden aangesteld.

Een *modus vivendi* tussen voormalige tegenstanders is een derde vorm van stabilisering die terugkomt in het Zuid-Afrikaanse transitieproces (De Haan, 2004, p. 17-18). In Zuid-Afrika hield een *modus vivendi* tussen de NP en de vrijheidsbewegingen in dat alle partijen onder bepaalde voorwaarden wilden afzien van een aanhoudende strijd en vreedzame procedures wilden starten. De amnestieregeling was één van de voorwaarden waaronder de NP haar macht wilde afstaan. Het oude regime was niet verslagen, dus er

moest wel onderhandeld worden (Gibson, 2002, p. 541). Hierdoor was er in Zuid-Afrika inderdaad een mogelijkheid om stabilisering te bereiken. De Haan schrijft hier echter bij dat een eerste voorwaarde is dat het verleden niet meer mag worden opgerakeld en de partijen het verleden moeten laten rusten, om zo onrust te voorkomen. (2004, p. 17-18) Zoals eerder beschreven bleek de waarheid over de apartheidperiode juist heel belangrijk in de mate van stabilisering. De TRC was hiervoor ingesteld. Ook blijkt het dat het verleden belangrijk is voor Zuid-Afrikanen door wat er in het voorwoord van de nieuwe Zuid-Afrikaanse Constitutie is geschreven:

We the people of South Africa, recognize the injustices of our past, honor those who suffered for justice and freedom in our land, respect that SA belongs to all who live in it, united in our diversity (De Zuid-Afrikaanse Constitutie zoals weergegeven door Ellian, 2003, p. 136).

De voorwaarde die De Haan stelt voor een *modus vivendi* tussen partijen gaat dus niet op in Zuid-Afrika. Maar de onderhandelingen op basis van *modus vivendi* hebben op een bijzondere manier een basis voor stabiliteit in Zuid-Afrika gelegd.

De Haan onderscheidt drie belangrijke vormen van stabilisering die op een unieke manier terug zijn te vinden Zuid-Afrika. Hij stelt daarbij dat stabilisering voornamelijk tot uitdrukking komt door de invoering van nieuwe grondwetten. In Zuid-Afrika werden de nieuwe grondwetten officieel in 1996 goedgekeurd door het Grondwettelijk Hof. Maar van stabilisering was in het land op dat moment nog geen sprake. “*A conclusion that the transition has been finalized with the adoption of the final constitution would be incorrect*”, schrijft ook Kotzé (1995, p. 56). Paradoxaal genoeg bewijzen twee vormen van stabilisering uit de theorie van De Haan zelf deze stelling. Stabilisering door verzoening moest plaatsvinden door de waarheids- en verzoeningscommissie. Echter werd deze commissie pas in 2002 afgesloten, lang nadat de nieuwe grondwetten ingevoerd waren. Stabilisering door machtsevenwicht moest geleidelijk plaatsvinden. De doelstelling om volledige democratie te bereiken kon volgens de basisprincipes die werden opgesteld pas in 2000 gehaald worden, eveneens lang na de invoering van de nieuwe grondwetten. Het blijkt dus dat stabiliteit en daarmee het einde van het transitieproces pas vier jaar na de implementatie van de nieuwe Constitutie enigszins gestalte kreeg.

Snyders theorieën over *regime change* gaan grotendeels op voor Zuid-Afrika, maar een sterke economische ontwikkeling als belangrijke voorwaarde voor een succesvol democratiseringsproces blijkt niet toepasbaar op het land. Hij stelt dat deze ontwikkeling, naast de *adaptable elite interests* en de sterkte van de instituties, een belangrijke voorwaarde is voor een goede democratisering (2000, p. 80). Uit onderzoek blijkt echter dat

sterke economische groei de macht van het autoritaire regime versterkt, waardoor een transitie naar democratie onwaarschijnlijker wordt (Doorenspleet, 2004, p. 327). Juist door het economische isolement waarin Zuid-Afrika vóór de transitie verkeerde, de inflatie en de werkloosheid, ontstonden er opstanden. Ook de blanken werden nu ontevreden. De achteruitgang van de levensstandaard voor alle Zuid-Afrikanen zou in een neerwaartse spiraal terecht komen als er geen veranderingen plaats zouden vinden (Worden, 2007, p. 139-152). Hieruit blijkt dat juist een lage economische ontwikkeling heeft geleid tot democratisering en het begin van onderhandelingen en stabilisering in Zuid-Afrika.

De theorieën van *regime change* zijn grotendeels van toepassing op de transitie naar democratie in Zuid-Afrika. De drie vormen van stabilisering die De Haan beschrijft zijn terug te vinden in Zuid-Afrika, en ook veel punten uit Snyders theorie zijn toepasbaar. De theorieën beschrijven de politieke maatregelen die na de afschaffing van de apartheid genomen moesten worden. Zuid-Afrika heeft veel hiervan ten uitvoer gebracht, vaak op een unieke manier. De politieke maatregelen hadden veel invloed op de politieke ontwikkelingen en samenleving, en legden een basis voor de democratie in het land.

1.3 Democratie

De theorieën over *regime change* zijn bijna geheel van toepassing op transitie naar democratie in Zuid-Afrika. De voorwaarden voor een stabiele democratie zijn op deze manier gecreëerd, maar dit hoeft niet direct te betekenen dat er ook een stabiele democratie ontstaan is. Volgens veel wetenschappers, zoals bijvoorbeeld Mattes, heeft Zuid-Afrika een etnische burgeroorlog succesvol vermeden en een gemeenschappelijke natie gevormd (2002, p. 23). Door onderhandelingen is er een constitutie tot stand gekomen en hebben er al vier democratische verkiezingen plaatsgevonden. Er mag zeker lof toegekend worden aan de manier waarop de transitie heeft plaatsgevonden, en de positieve invloeden die dit met zich meebracht. Maar er zijn nog veel aspecten van de Zuid-Afrikaanse democratie die niet geheel democratisch functioneren, zoals het centralistische systeem binnen de grootste partij, het ANC. Machtsmisbruik kan door de huidige politieke systemen en verhoudingen in de hand gewerkt worden, waardoor het land straks in dezelfde autoritaire politiek belandt als vóór de afschaffing van de apartheid. De politieke maatregelen na de afschaffing van de apartheid die betrekking hadden op de vorming van een democratisch stelsel beïnvloeden de huidige democratie nog steeds. De werking van de huidige democratie heeft weer impact op de samenleving. In hoeverre hebben de maatregelen die na de afschaffing genomen werden de politiek in Zuid-Afrika democratischer gemaakt?

Het hangt af van de definitie van het concept democratie, wanneer er gesproken kan worden van een democratisch stelsel. Huntington schrijft dat democratie aanwezig is wanneer de winnende partij in de eerste verkiezingen verliest in de tweede verkiezingen en

de macht hierbij vreedzaam overgeeft aan de nieuwe winnaar, zonder dat de partij de uitslagen probeert te veranderen. Bij deze definitie is Zuid-Afrika geen democratisch land te noemen. Sinds de eerste verkiezingen is dezelfde partij, het ANC, aan de macht, waardoor de macht sinds 1994 niet één keer is overgedragen aan een andere partij. (Lotshwao, 2009, p. 906). De dominantie van het ANC is echter geen gevolg van bijvoorbeeld corruptie, maar historisch gezien logisch te verklaren. De partij had een leidende rol in de vrijheidsstrijd en wordt geassocieerd met persoonlijkheden als Nelson Mandela. Hierdoor identificeert de meerderheid van de zwarte Zuid-Afrikanen zich met deze partij en stemmen ze op het ANC. (Lotshwao, p. 901-902)

In theorie is er in Zuid-Afrika een meerpartijensysteem, maar in de praktijk blijkt dit neer te komen op een dominantie van één partij. Dit heeft nadelige gevolgen. Het ANC hoeft bijvoorbeeld niet bang te zijn de volgende verkiezingen te verliezen. Hierdoor zijn ze minder snel geneigd beleidsveranderingen aan te passen aan de reacties van de kiezers en ontstaat er minder controle en verantwoordingsplicht (Mattes, 2002, p. 25). Het ANC won bij de laatste verkiezingen 65,9% van de stemmen. In de verkiezingen in 1999 en 2004 kregen ze echter respectievelijk 66,35% en 69,69% van de stemmen, een tweederde meerderheid (IEC South Africa, <http://www.elections.org.za/>). Dit geeft het ANC het recht de grondwet te wijzigen zonder toestemming van andere partijen (Mattes, 2002, p. 26). Een democratie kan perfect werken wanneer er maar één partij aan de macht is. Er ontstaat echter een gevaar voor de democratie als deze partij intern niet democratisch is opgebouwd. De top van de partij zou dan geen verantwoording aan de lagere structuren af hoeven te leggen, en wordt oncontroleerbaar. In Zuid-Afrika kan het bestuur zo zelfs de grondwet wijzigen, wat kan leiden tot een verminderde werking of misschien wel de vernietiging van de democratie.

Het vermijden van de langzame terugval van liberale democratie naar een vorm van 'onverantwoordelijke' democratie is dus eigenlijk een belangrijk component in de bestudering van een democratisch stelsel. Wanneer er gesproken kan worden van een democratie moet er rekening gehouden worden met de kwaliteit en functioneren van een democratie. Huntington mist deze factoren, maar O'Donnell en Schedler nemen dit wel in ogenschouw (Lotshwao, 2009, p. 906). Zolang de nieuwe regering een terugval probeert te voorkomen, is er een vorm van democratie aanwezig.

In Zuid-Afrika regeert het ANC, waardoor het belangrijk is dat deze partij onverantwoordelijke democratie probeert te vermijden. Omdat de partij bij een tweederde meerderheid niet meer door andere partijen gecorrigeerd kan worden, is het noodzakelijk dat de top van de partij wel aan de lagere structuren verantwoording af moet leggen. Hierdoor wordt machtsmisbruik voorkomen. Er is echter veel kritiek op de structuur van het ANC, dat centralistisch is opgebouwd. De beslissingen worden van bovenaf genomen, en gewone partijleden en lagere takken van de partij worden hierin niet betrokken. De betrokkenheid

vanuit lage structuren is ontzettend belangrijk voor de selectie van capabele leiders, het nemen van goede beleidsmaatregelen, de controle over leiderschap en het ontwikkelen van een democratische cultuur.

Het ondemocratische karakter van het ANC blijkt onder andere uit de selectie van de ANC-afgevaardigden voor het Parlement. Deze afgevaardigden worden gekozen door de leiders van de partij. Hierdoor hoeven ze alleen verantwoording af te leggen aan de toplagen van de partij, en niet naar de kiezers. Dit leidt er tevens toe dat de top zelf aan niemand verantwoording af hoeft te leggen en vrijgelaten wordt (Lotshwao, 2009, p. 902-903). Bovendien blijkt dat de nationale partijstructuren in de loop van de jaren hun macht hebben uitgebreid op de provinciale en lokale niveaus, en de kandidaten voor provinciale of lokale burgemeesterschappen nu worden genomineerd door een centraal comité, in plaats van door provinciale of lokale branches. Ook zijn verschillende provinciale structuren hervormd door de nationale tak van de partij omdat ze niet uitvoerden wat er van ze gevraagd werd, ze hadden een slechte 'discipline' en luisterden daardoor niet naar wat er gezegd of gevraagd werd. Critici menen echter dat de partijleider niet van commentaar gediend was en enkele populaire provinciale burgemeesters als bedreiging voor zijn positie in de toekomst zag (Mattes, 2002, p. 25). Corruptie en misbruik van macht zijn logische gevolgen van deze centralistische structuur. Snyder (2000, p. 53) noemt dit *ruling in name of the people*, in plaats van *ruling by the people*. De democratische verkiezingen geven de schijn dat de kiezer de macht heeft, maar eigenlijk heeft de bevolking maar weinig in te brengen. Een partij waar twee op de drie kiezers op stemt en die hierdoor zomaar de grondwet kan wijzigen, moet zelf ook democratisch opgebouwd zijn voor een representatieve vertegenwoordiging. Het centralistische karakter van het ANC is zodoende een serieuze bedreiging voor de toekomst van de Zuid-Afrikaanse democratie.

Hoewel er veel euvels zitten in de interne partijdemocratie van het ANC, blijkt de partij de laatste jaren steeds meer open te staan voor veranderingen. Zo staat er in het discussiedocument van het ANC over vernieuwing van de organisatiestructuren in 2009 dat democratische vernieuwing een belangrijk punt is, en er wordt erkend dat dit nog niet goed verloopt:

Democratic renewal: ensure the realisation of the people shall govern – popular involvement of the masses in governance. We have a serious deficit with regard to popular involvement of the masses in governance (ANC Gauteng PEC Discussion Document (2nd Draft), 2009, <http://www.anc.org.za/>).

Het betrekken van de kiezers in het beleid komt tot nu toe alleen tot uiting in de Nationale Conferenties (Lotshwao, 2009, p. 903). Deze worden slechts één keer in de vijf jaar

gehouden, maar geven de lagere structuren de mogelijkheid om de topbestuurders van de partij te kiezen, namelijk de leden van de *National Executive Committee*. In de Constitutie van het ANC van 2007 staat dat 90% van de stemgerechtigden afgevaardigden moeten zijn uit alle branches, waar ieder betaald lid zich bij aansluit. 10% komt uit andere takken zoals de jongerenafdeling (ANC Constitution, 2007, <http://www.anc.org.za>) .

Ofschoon de democratische opmars binnen de partij marginaal blijkt, is er sinds enkele jaren nog een andere positieve tendens gaande. In december 2007 vonden de eerste competitieve presidentiële verkiezingen plaats op de Nationale Conferentie sinds 1950. Mbeki accepteerde zijn verlies tegenover Zuma. Het ANC zelf ontkent dat er twee kampen, een Mbekikamp en een Zumakamp, binnen de partij zijn ontstaan (Zuma and Mbeki, 2008, <http://www.anc.org.za>). Dit zou echter absoluut niet schadelijk zijn voor de democratische ontwikkelingen. Door de afwezigheid van sterke oppositiepartijen kan oppositie binnen het ANC zelf ook voor controle tegen wanbeleid en onverantwoordelijkheid zorgen (Gumede, 2008, p. 270-271). De kans dat een kamp zich gaat afsplitsen van het ANC en een serieuze oppositiepartij wordt zou wenselijk zijn voor de democratische voortgang, maar achten vele wetenschappers zeer klein (Lotshwao, 2009, p. 902 ; Lodge, 1999, p. 69).

Een grootse democratische verandering in de nabije toekomst is niet waarschijnlijk. De invoering van de democratie heeft onvermijdelijk gezorgd voor een dominante positie van het ANC, dat voorlopig de grootste partij zal blijven. Zolang ze geen tweederde meerderheid van de stemmen halen dienen ze in ieder geval een coalitie te vormen om die meerderheid wel te behalen, waardoor ze minder macht uit kunnen oefenen. Hoewel er nu algemeen stemrecht geldt dat niet tijdens het apartheidsbeleid was, leidt de dominante positie van het ANC er tot nu toe voor dat de politiek niet geheel democratisch functioneert, omdat de partij centralistisch is opgebouwd. De lagere structuren dienen meer invloed te krijgen om machtsmisbruik van de partijleiders te voorkomen en hen een representatief beleid te laten voeren. Uit onderzoek is gebleken dat 53% van de Zuid-Afrikanen de vertegenwoordigers door de partijleden wil laten kiezen, in plaats van door de partijleiders. (Report of the ElectoralTaskTeam,2003,<http://www.elections.org.za/content/WorkArea/DownloadAsset.aspx?id=918>) Dit is echter nog steeds niet ingevoerd, en de kritiek over het centralistische karakter komt nu zelfs vanuit parlamentsleden van de partij zelf (Mail and Guardian, interview met Willie Madasha, 2001). Zolang er geen eerlijk democratisch proces binnen de partij aanwezig is, kan dit leiden tot een bedreiging van de democratie waarvoor de partij zelf zo lang heeft gevochten (Lotshwao, 2009, p. 902).

De politieke maatregelen ter bevordering van de democratische ontwikkeling leken aanvankelijk machtsmisbruik in de hand te werken. De reden hiervoor is dat de partij door een tweederde meerderheid in de regering niet gecontroleerd kan worden door andere partijen, maar ook niet door de lagere structuren van de partij zelf. Sinds kort zijn er enkele

tendensen te vinden voor een verbetering van de interne partijdemocratie, maar van een goedwerkende Zuid-Afrikaanse democratie is nog lang geen sprake. Er mag natuurlijk niet vergeten worden dat de afschaffing van het autoritaire beleid pas 20 jaar geleden heeft plaatsgevonden. De verwachtingen en eisen die het 'Westen' van een Derde Wereldland heeft moeten realistisch blijven. Het 'Westen' had tenslotte ook jaren nodig om de democratie te vormen die er nu bestaat, en dit verliep zeker niet zonder conflicten en tegenslagen (Ohlson, Stedman and Davies, 1994, p. 237-238).

1.4 Doelstellingen

Niet alleen de politieke maatregelen betreffende het transitieproces, zoals de TRC en de amnestieregeling, en de werking van de democratie hebben invloed gehad op de politieke ontwikkeling en samenleving. Ook de maatregelen die de nieuwe democratisch gekozen partij zelf nam hadden invloed op Zuid-Afrika. In 1994 werden de eerste nationale verkiezingen gehouden. Het ANC, voorheen een nationalistische vrijheidsbeweging, was de meest populaire partij. Met ruime meerderheid wonnen ze de eerste democratisch gehouden verkiezingen in het land. Voor het ANC werd al gauw duidelijk dat er een groot verschil was tussen het aan de macht komen en het regeren (Lodge, 1999, p. 1). Doelstellingen die in het partijprogramma beschreven waren, zoals minder armoede, het creëren van werkgelegenheid, en betere watervoorzieningen, dienden nu geïmplementeerd te worden. Dit was een uitdaging voor het nieuwe regime, vooral door de jarenlange economische, sociale en politieke ongelijkheid die het land had gekend. De politieke maatregelen die het ANC wilde invoeren hadden invloed op de situatie van de bevolking en de politieke ontwikkelingen in Zuid-Afrika. Maar in hoeverre heeft het ANC zijn doelstellingen waar kunnen maken en hebben er daadwerkelijk positieve hervormingen plaatsgevonden door deze maatregelen?

Zuid-Afrika had verregaande en structurele veranderingen nodig. Het jarenlange apartheidsbeleid had een slechte economie achtergelaten, veel Zuid-Afrikanen konden niet eens in basisbehoeften voorzien, er waren onvoldoende huizen, educatie en gezondheidszorg lieten te wensen over en ook in infrastructuur was weinig geïnvesteerd (Magubane, 2004, p. 660). Uit bevolkingsonderzoek bleek vooral dat meer banen, toegang tot water, huizen, vrede en landhervormingen de belangrijkste kwesties waren voor de inwoners. Het ANC ontwierp voordat de eerste verkiezingen plaatsvonden het *Reconstruction and Development Programme* (RDP), met logischerwijs dezelfde speerpunten erin (Lodge, 1999, p. 31). Na twee jaar had dit programma al veel vooruitgang geboekt, zoals de aansluiting van elektriciteit in 1,3 miljoen huizen en 1 miljoen nieuwe watervoorzieningen (Cheru, 2001, p. 507).

In 1996 echter, veranderde de overheid het programma. Het RDP werd vervangen door de *Growth, Employment and Redistribution Strategy* (GEAR), deels onder druk van het Internationaal Monetair Fonds (IMF). De reden hiervoor was dat het RDP met alleen sociale beleidsmaatregelen de structurele problemen van ongelijkheid en armoede niet aanpakte. De overheidsinvesteringen hadden geen positieve langetermijneffecten, en zorgden niet voor permanente veranderingen (Cheru, 2001, p. 507). De nieuwe strategie was marktgericht en wilde stimuleren dat buitenlandse en binnenlandse ondernemingen gingen investeren in het land. Deze neoliberale aanpak duurde tot 2001, en leverde slechte resultaten op. Deze nieuwe maatregelen hebben ervoor gezorgd dat de beloftes die het ANC had gemaakt minder konden worden nageleefd.

Eén van de beloftes was economische groei (ANC Declarations, 1994, <http://www.anc.org.za>). Volgens het ANC is de economie van 1994 tot 2003 met 3% tot 5% per jaar gestegen, de langste economische groei in de geschiedenis van het land (ANC Policy Documents, 2004, <http://www.anc.org.za>). Desalniettemin ziet de overheid zelf een groei van 6% tot 7% als een vereiste om werkloosheid te verminderen en ongelijkheid en armoede tegen te gaan (Mattes, 2002, p. 23). Het verminderen van werkloosheid is nauw met economische groei verbonden (ANC Declarations, 1994, <http://www.anc.org.za>). Van 1996 tot 1998, net na de implementatie van de GEAR, waren er 300 000 banen verloren gegaan in plaats van de 650 000 banen die de GEAR juist beoogde te scheppen. Door de slechte economie en de grote werkloosheid kon er weinig progressie geboekt worden in de bestrijding van ongelijkheid en armoede, wat in het middelpunt stond van de transformatieagenda van het ANC na hun aantreden in 1994 (Cheru, 2001, p. 506-507). Tevens leidt een slechte economie, ongelijkheid, armoede en werkloosheid in veel landen tot meer misdaad. Zuid-Afrika is momenteel één van de meest gewelddadige landen in de wereld (Powell, 2010, p. 247). Sinds 1994 is de misdaad gestegen en het aantal veroordelingen juist verminderd (Mattes, 2002, p. 28). In de tijd dat Mbeki regeerde, ontkende hij dit gegeven. Gezien het centralistische karakter van het ANC en de 'partij discipline' die werd opgelegd was het lastig tegen de partijleider in te gaan en hier iets aan te veranderen (Lotshwao, 2009, p. 910). Het bestrijden van misdaad zou echter één van de belangrijkste speerpunten van het ANC moeten zijn, gezien het verleden en de doelstelling om conflicten die in het verleden hebben plaatsgevonden te vermijden (Powell, 2010, p. 243).

Er was tijdens het RDP enige vooruitgang geboekt in water- en elektriciteitsvoorzieningen en onderdak. Op dezelfde gebieden vond er tijdens de periode waarin de overheid de GEAR had ingevoerd een stagnatie plaats. Zo moesten de armsten door de marktgerichte economische hervormingen ineens betalen voor water. Omdat dit ertoe leidde dat mensen uit vervuilde sloten gingen drinken, brak er cholera uit. Daarnaast

werd de huizenmarkt puur marktgericht waardoor niet meer voldaan kon worden aan de behoeftes aan onderdak vanuit de bevolking (Cheru, 2001, p. 510). Het hoofddoel van de GEAR was het aantrekken van meer buitenlandse investeringen in Zuid-Afrika. Maar de internationale investeerders bleken niet genoeg vertrouwen in het land te hebben (Magubane, 2004, p. 662).

De nieuwe marktgerichte aanpak van de overheid tot 2001 leidde tot slechte resultaten. Gelukkig is er de laatste jaren weer een positieve tendens te vinden. Niet alle beloftes die het ANC had gemaakt voordat de democratie werd ingevoerd zijn continu nagekomen, maar de partij maakt progressie. Het ANC bekijkt en beoordeelt zelf ook het beleid, en geeft in de laatste herziening over de afgelopen 15 jaar aan dat er nog veel verbeterd moet worden. Zo is de armoede sinds 1994 verminderd, en is er een zwarte middenklasse ontstaan, maar inkomensongelijkheid binnen de raciale groepen is juist vergroot (ANC Reports, 2007, <http://www.anc.org.za/>). Dit wordt bewezen door duidelijke cijfers. Onder de zwarten is éénvijfde van de huishoudens er op vooruit gegaan, maar twee-vijfde is er sinds 1994 op achteruit gegaan (Mattes, 2002, p. 23). In 2002 verdiende de armste 40% van de populatie minder dan 3% van het nationale inkomen, terwijl de rijkste 10% meer dan 50% verdiende (Magubane, 2004, p. 663). Door middel van de bestrijding van de werkloosheid probeert het ANC inkomensongelijkheid te verminderen. Het blijkt dat de werkloosheid teruggedrongen is van 31% in 2003 naar 23% in 2007. 500 000 banen worden er nu per jaar gecreëerd, maar het ANC erkent zelf dat dit nog lang niet voldoende is (ANC Reports, 2007, <http://www.anc.org.za/>). Zuid-Afrika heeft nog steeds één van de meest ongelijke welvaartsverdelingen van alle landen in de wereld. Deze ongelijkheid zorgt tevens voor spanningen en onrust binnen de samenleving, wat weer kan leiden tot meer misdaad (Powell, 2010, p. 232). Mbeki ontkende vroeger de stijging van misdaad, maar tegenwoordig wordt het tegengaan van geweld en corruptie tijdens Nationale Conferenties van het ANC wel besproken. Ook op de aanpak van HIV en AIDS ligt geen taboe meer (ANC Reports, 2007, <http://www.anc.org.za/>).

Hoewel de beloftes over de economie, het creëren van banen, het verminderen van ongelijkheid en het tegengaan van geweld nog niet geheel nagekomen zijn, heeft de ANC zich op andere punten wel aan zijn woord gehouden. Zo is er voor bijna 14 miljoen mensen onderdak gezorgd, zijn er 18,7 miljoen mensen die toegang tot schoon water hebben en kan 80% van de bevolking gebruik maken van elektriciteit. Daarnaast is de belangrijkste medische hulp gratis geworden en is er geïnvesteerd in ziekenhuizen. Door de grotere toegankelijkheid voor basis- en voortgezet onderwijs gaat nu 98% van de kinderen tussen 7 en 15 jaar naar school (ANC Policy Documents, 2004, <http://www.anc.org.za/>).

Speciale aandacht verdient een zeer belangrijke doelstelling van het ANC in 1994: “*to achieve the full emancipation of women*” (ANC Declarations, 1994, <http://www.anc.org.za/>).

In het beleidsplan van het ANC staat dat, om deze belofte waar te maken, er positieve discriminatie wordt toegepast. Er dient een quota van niet minder dan 50% van vrouwen te zijn in alle gekozen structuren van het ANC (ANC Constitution, 2007, <http://www.anc.org.za>). Dit is terug te zien in het 'Global Gender Gap Report' van het Wereld Economisch Forum. Hierin wordt de gelijkheid tussen mannen en vrouwen gemeten, en staat Zuid-Afrika op nummer 12 in de index, ver boven Nederland, dat het met een 17^e plaats moet doen. Daarnaast is de *political empowerment* van vrouwen erg hoog in het land. Van alle naties staat Zuid-Afrika op nummer 9, en Nederland op 25 (Hausmann, Tyson and Zahidi, 2010, p. 10).

Het ANC heeft vanaf de eerste democratische verkiezingen de aspiratie gehad Zuid-Afrika er zo snel mogelijk weer bovenop te helpen. Politieke maatregelen zoals het RDP en GEAR tonen welgemeende ambities. Op de aanpak is veel kritiek, maar er mag niet vergeten worden dat het apartheidsregime een lelijke erfenis achtergelaten had. Daarnaast was de marktgerichte aanpak onvermijdelijk in een globaliserende wereld, en legde het IMF druk op Zuid-Afrika om deze aanpassingen door te voeren (Cheru, 2001, p. 525). Er is nog een groot gat tussen de goede voornemens van het ANC en de capaciteit van het land (Mattes, 2002, p. 28). De positieve resultaten zijn echter hoopgevend, en misschien kunnen we ook niet van de regering verwachten dat ze Zuid-Afrika binnen twintig jaar van ruim veertig jaar onderdrukking, extreme armoede en ongelijkheid herstellen.

1.5 Conclusie

Het blijkt dat na de afschaffing van de apartheid verschillende politieke maatregelen invloed hebben gehad op het verloop van de democratische ontwikkeling en op de Zuid-Afrikaanse samenleving. De politieke maatregelen voor een succesvol transitieproces legden de basis voor stabilisering. Dit vond in Zuid-Afrika in drie vormen plaats: door verzoening, machtsevenwicht en *modus vivendi*. Hieruit kwam ten eerste de waarheids- en verzoeningscommissie voort. Deze commissie moest nationale verzoening en eenheid promoten en een gezamenlijk verleden creëren. Een gezamenlijk verleden is een essentiële voorwaarde voor stabilisering in Zuid-Afrika, en bepaalt de vorm van nationalisme dat ontstaat. Ten tweede werd de amnestieregeling als onderdeel van de TRC ingevoerd. Deze regeling leidde echter tot een verminderde werking van machtsevenwicht en stabilisering. Dit werd veroorzaakt door een derde maatregel, namelijk het geleidelijke ontslag van apartheidsfunctionarissen, ook in gerechtelijke kringen.

Toch werden de voorwaarden voor een stabiele democratie gecreëerd. Er is echter in Zuid-Afrika niet op deze fundering voortgebouwd. De democratie zoals deze ontwikkeld is na de afschaffing van de apartheid werkt machtsmisbruik in de hand. Dit komt doordat de top van de grootste partij, de ANC, nauwelijks gecontroleerd kan worden door andere partijen of

lagere structuren binnen de partij zelf. Wanneer de kiezers meer kunnen participeren in de vorming van beleidsmaatregelen binnen het ANC, komt het democratiseringsproces beter tot zijn recht. Een grootse democratische verandering als deze door nieuwe politieke maatregelen is in de nabije toekomst echter niet waarschijnlijk.

Ook de maatregelen die de nieuwe democratisch gekozen partij zelf nam hadden invloed op Zuid-Afrika. Het jarenlange apartheidsbeleid had een slechte 'erfenis' achtergelaten, en er dienden grootse hervormingen doorgevoerd te worden. Het RDP bracht positieve resultaten, maar deze vooruitgang stagneerde bij de invoering van het nieuwe programma, de GEAR, dat liep tot 2001. De laatste jaren wordt er echter weer vooruitgang geboekt. De armoede is verminderd, werkloosheid is teruggedrongen, en veel mensen hebben onderdak, schoon water en elektriciteit. Maar Zuid-Afrika blijft nog steeds één van de meest ongelijke landen in de wereld.

Misschien moeten de verwachtingen en eisen die het 'Westen' van een Derde Wereldland heeft realistisch blijven. De politieke maatregelen waar deze disciplinaire benadering op heeft gefocust, hebben in nog geen twintig jaar plaatsgevonden. Ze dienden de ongelijkheid die het veertigjarige apartheidsbeleid had gecreëerd uit te wissen, zowel in de politiek als in de samenleving. De stelling dat de democratie nog niet goed functioneert of dat er nog veel ongelijkheid heerst moet dus wel in perspectief gezien worden.

De politieke geschiedenis heeft bij de politieke maatregelen gekeken naar de gevolgen voor de democratische ontwikkeling en de bevolking, maar niet zo zeer naar de betekenis die de bevolking aan deze maatregelen gegeven heeft. Hier zal de benadering van de culturele antropologie zich voornamelijk op richten.

2. DISCIPLINAIRE BENADERING VANUIT CULTURELE ANTROPOLOGIE

2.1 Inleiding

April 1994, de eerste democratische verkiezingen vonden plaats in Zuid-Afrika. Mensen van verschillende etniciteiten en met allerlei verschillende achtergronden stonden in de rij om te gaan stemmen (Minow, 1998, p. 320). Deze verkiezingen leidden tot een *Government of National Unity*, die gedomineerd werd door het Afrikaans Nationaal Congres (ANC) (Wilson, 2001, p. 9). De omgang met het apartheidsverleden was een van de moeilijkste uitdagingen voor de nieuwe regering. Slachtoffers en nabestaanden van slachtoffers zouden niet zomaar het verleden kunnen vergeten. Om een stabiele democratie te creëren in het land was het van belang dat er verzoening zou plaatsvinden tussen misdadigers en slachtoffers uit het apartheidsverleden. Minder spanningen in het land zou een goede basis kunnen vormen voor het nieuwe democratische klimaat. Eind 1995 werd na vele onderhandelingen tussen de oude en de nieuwe regering de *Truth and Reconciliation Commission* (TRC) ingesteld om een soepele overgang naar een democratie te bewerkstelligen (Hamber, 2002, p. 61).

De TRC bestond uit drie comités: *the Human Rights Violations Committee* (HRVC), *the Reparations and Rehabilitations Committee* (RRC) en *the Amnesty Committee* (Wilson, 2001, p. 21). De TRC richtte vier regionale uitvoeringsorganen op, in Kaapstad, Gauteng, Durban en in East Londen. Deze bestonden in totaal uit 438 mensen, onder wie 17 commissarissen, die geselecteerd waren op basis van “fit and proper persons who are impartial and who do not have a high political profile” (The Act, in: Ross, 2003, p. 10). Tevens werd er een rechter benoemd die de belangrijkste persoon werd in het *Amnesty Committee*. Eens opgericht kwamen er ook nog allerlei andere stafleden bij, zoals dataverwerkers, onderzoekers en administratief personeel (Wilson, 2001, p. 21).

Het promoten van nationale eenheid en verzoening was het uiteindelijke doel van de TRC (Hamber, 2002, p. 61). Een belangrijk concept dat daarbij kwam kijken was *Ubuntu*. Aartsbisschop en commissaris Desmond Tutu verwoordde dat als volgt:

God has given us a great gift, *ubuntu* ... *Ubuntu* says I am human only because you are human. If I undermine your humanity, I dehumanize myself. You must do what you can to maintain this great harmony, which is perpetually undermined by resentment, anger, desire for vengeance. That's why African jurisprudence is restorative rather than retributive (Desmond Tutu, Profile: *Mail and Guardian*, 17 March 1997, in: Wilson, 2001, p. 9).

In het geval van *restorative justice* is het van belang om voor een symbolisch herstel voor slachtoffers te zorgen en hen de mogelijkheid te geven hun verhaal te laten vertellen. Het

daadwerkelijk vervolgen van misdadigers uit het verleden, wat volgens Tutu meer een *retributive Western justice* is, was hierbij niet aan de orde. *To go beyond justice*, wat dan *African justice* zou zijn, zou juist zorgen voor meer balans in de samenleving (Wilson, 2001, p. 9, 11). *Ubuntu* werd een zeer belangrijk concept in de transitie naar democratie. Kort gezegd, het betekende *humaneness*, ofwel menselijkheid (Minow, 1998, p. 320). *Ubuntu* zou verspreid moeten worden met behulp van de waarheids- en verzoeningscommissie (Wilson, 2001, p. 9).

Naast de vele politieke maatregelen die in het vorige hoofdstuk aan bod zijn gekomen, kunnen we nu aan de hand van een cultureel antropologische benadering kijken naar de invloed die de *Truth and Reconciliation Commission* gehad heeft op de Zuid-Afrikaanse politieke ontwikkeling en samenleving. Deze commissie was zeer bekend onder de bevolking en er is dan ook zeer veel over geschreven. Duidelijk zal worden dat ondanks dat de TRC voor sommige mensen positief is geweest en het een belangrijke rol kon spelen in het nieuwe democratische klimaat, deze waarheids- en verzoeningscommissie tegen verscheidene problemen en tekortkomingen aanliep.

Het is van belang om aandacht te besteden aan de verschillende comités en projecten van deze commissie, om zo een beeld te kunnen creëren van de betekenis die deze maatregelen hadden voor de bevolking in de tijd van de overgang naar een democratie. Wij zullen ons daarom allereerst richten op het *Human Rights Violations Committee*, om te kijken welke invloed het vertellen van het eigen verhaal had op de persoonlijke ervaring van mensen. Vervolgens zullen wij onze focus verleggen naar de impact van het verlenen van amnestie aan misdadigers uit het verleden. Op deze wijze kan er een beeld gecreëerd worden van de manier waarop het verlenen van amnestie al dan niet kon bijdragen aan de verzoening van mensen in Zuid-Afrika en welke betekenis de bevolking van het land eraan geeft.

2.2 De hoorzittingen van the Human Rights Violations Committee

In 1996 en 1997 hield het HRVC vijftig publieke hoorzittingen in gemeentehuizen, ziekenhuizen en kerken door het hele land. Duizenden mensen kwamen naar deze hoorzittingen en getuigden over de wreedheden die zij hadden meegemaakt in het apartheidsverleden. Dit proces werd ondersteund door de nationale media, waardoor de verhalen ook in de publieke sfeer terecht kwamen. Het HRVC ontving meer verklaringen (meer dan 21.000) dan een waarheidscommissie ooit had ontvangen. Het HRVC koos welke getoond zouden worden in publieke hoorzittingen en welke doorgestuurd werden naar het *Reparations and Rehabilitation Committee* (RRC), waar wij later nog verder op in zullen gaan. In het eindrapport van de TRC werden de meeste van de gevallen gepubliceerd en de

misdadigers werden in honderd gevallen genoemd, wat een uitzondering was voor een waarheidscommissie (Wilson, 2001, p. 21).

Publiek werd niet toegelaten bij de persoonlijke hoorzittingen, dit was alleen mogelijk bij de publieke hoorzittingen. De locatie waar de publieke hoorzittingen uitgevoerd werden waren gedecoreerd met nationale vlaggen en slogans van de commissie. Voordat de hoorzitting begon werd aan de getuigen uitgelegd wat zij konden verwachten van de hoorzitting. Tevens was er tijdens de hoorzitting psychologische steun aanwezig. De getuigenissen duurden vijftien minuten tot anderhalf uur. Naar het einde van het project van de TRC was dit ongeveer dertig minuten (Ross, 2003, p. 13, 14).

Veel wetenschappers die over de TRC geschreven hebben, zien de hoorzittingen in eerste instantie als positief voor de slachtoffers en nabestaanden van slachtoffers. Minow (1998) ziet het vertellen van het eigen verhaal als positief, doordat mensen hierdoor hun verhaal kwijt kunnen en het verhaal kunnen delen met anderen. Op die manier zou er ook een gedeeld trauma en een gedeeld verhaal kunnen ontstaan (p. 330). Zij illustreert dit onder andere met het volgende citaat van een man die blind was geraakt door toedoen van een politieman ten tijde van de apartheid: "I feel what has making me sick all the time is the fact that I couldn't tell my story. But now I – it feels like I got my sight back by coming here and telling you the story" (Minow, 1998, p. 330). Hamber (2002) voegt hieraan toe dat het vertellen van het verhaal aan de hele natie waarschijnlijk het meest nuttige was van het hele proces (p. 64).

Deze twee auteurs zien echter ook enkele nadelen en beperkingen aan het vertellen van verhalen. Zo zouden waarheidscommissies wel voor steun aan de slachtoffers kunnen zorgen, maar voor het volledig verwerken van een trauma zou een langere psychologische behandeling nodig zijn (Minow, 1998, p. 334-335). Hamber (2002) is ook duidelijk over de nadelen van de hoorzittingen. De organisatie binnen de TRC was niet goed, ze wilden te veel bereiken in een te korte tijd, verhalen konden niet volledig verteld worden en niet alle aspecten van de hoorzittingen werden gerapporteerd. Een ander belangrijk punt dat hij maakt, is dat mensen in een hokje geplaatst werden. De getuigen waren wel of geen slachtoffer, waardoor mensen die niet aan de criteria van 'slachtoffer' van de TRC voldeden, uiteindelijk ook niet in het rapport verschenen (p. 68-69).

Wilson (2001) en Ross (2003) gaan nog veel dieper in op deze tekortkomingen en fouten van de commissie. Zij beschrijven allebei hoe de TRC Zuid-Afrika voorstelde als een 'ziek lichaam' dat door waarheid en verzoening geheeld kon worden. Door gezamenlijk verhalen te vertellen, kan er zo een beter bewustzijn ontstaan van 'wij' van 'ons' en van 'onze natie' en de wonden kunnen geopend en genezen worden door het vertellen en delen van verhalen. Echter bleek de TRC veel meer problemen te ondervinden dan dat deze commissie van te voren gedacht had (Wilson, 2001, p. 14-15; Ross, 2003, p.12).

Wat in het algemeen voor de antropologische studie van zeer groot belang is, is dat de focus gelegd wordt op subjectieve ervaringen van leden van een samenleving en dat er niet geoordeeld kan worden voordat mensen zelf hebben kunnen tonen op welke manier ze betekenis geven aan bepaalde zaken. Veel negatieve effecten van het proces van de TRC zijn hieruit voortgekomen. Het zal duidelijk worden dat er te veel is gericht op 'nationale verzoening', in plaats van op het sociale herstel van individuen. Veel problemen hadden voorkomen kunnen worden als er gekeken zou zijn naar de verhoudingen tussen de politieke, sociale en individuele structuren en de betekenis die hier op lokaal niveau aan gegeven wordt. Hierbij baseren wij ons vooral op het onderzoek dat Wilson en Ross gedaan hebben naar de impact van de maatregelen van de TRC voor de bevolking. Wilson heeft onderzoek gedaan in urbane Afrikaanse gemeenschappen in en rondom Johannesburg. Ross heeft zich met haar onderzoek voornamelijk gericht op vrouwen in meerdere gebieden in Zuid-Afrika.

Waar het grootste probleem begonnen is, zoals Hamber ook al aanhaalde, is het te nauw definiëren van slachtoffers. Slachtoffers waren mensen die te maken hadden gehad met *gross violations of human rights*, zoals moord, marteling, ontvoering en ernstige mishandelingen. Hierdoor werden mensen buitengesloten die te maken hadden gehad met structureel geweld of raciale discriminatie, iets dat juist zeer veel voorkwam in de tijd van de apartheid (Ross, 2003, p. 11).

Een belangrijk punt dat Wilson (2001) maakt over de hoorzittingen en de rapportages daarvan, is dat de verhalen van mensen vaak uit de context gehaald werden. Het HRVC haalde het voor hen meest essentiële uit de verhalen, om op die manier een eenduidig en duidelijk rapport op te kunnen stellen. De TRC richtte zich hierbij voornamelijk op de *gross human right violations*, waarbij de persoonlijke situaties, de familieverbanden en de andere complexe sociale verbanden van de slachtoffers en nabestaanden van slachtoffers vaak buiten beschouwing gelaten werden. Tevens was het voor veel mensen niet mogelijk om een volledig verhaal over hun persoonlijke ervaringen te vertellen. Zo zei Sykvia Dhlomo Jele, een van de vele slachtoffers die een getuigenis aflegde, bijvoorbeeld: "Most of the things I wanted to say I couldn't say" (Personal interview, 8 October 1996, in: Wilson, 2001, p. 49) en daar achteraan: "She reported being told by the statement-taker that all the pages were full, and she should tell the rest to the investigators, who never came" (Wilson, 2001, p. 49-50).

Wanneer de verhalen wel vrij volledig verteld werden, werden ze vaak uiteindelijk nog onvolledig en onsamenhangend in het eindrapport van de TRC gepubliceerd. Er bestond in het eindrapport nauwelijks samenhang tussen de verhalen van de slachtoffers. Daarnaast was de context waarin de verhalen zich hadden afgespeeld ver te zoeken. Op deze manier is een goed begrip van sociale condities (racisme, klassenongelijkheid, gender hiërarchie en armoede) minder belangrijk geworden dan 'het kwaad op zich' (Wilson, 2001, p. 46-55).

Hierdoor is er uiteindelijk geen volledig beeld gecreëerd van wat er in het verleden gebeurd is. Wilson illustreert de simpele extracten die uit de uitgebreide verhalen gehaald werden als volgt: “Why did people commit gross human rights violations? Because of the evil system of apartheid. End of story” (Wilson, 2001, p. 54).

Doordat de TRC er op deze manier mee om is gegaan, heeft het als het ware alleen gekeken naar de ‘wetten’ van bovenaf. Het is juist zeer belangrijk dat we niet alleen kijken naar hoe wetten op hoger niveau zijn geconstrueerd en hoe mensen deze wetten navolgen. Naast de officiële wetten, zijn er binnen bevolkingsgroepen ook vele ‘sociale’ wetten. Recht en normen vanuit het officiële rechtssysteem worden dus niet zomaar letterlijk overgenomen. Er wordt op lokaal niveau betekenis aan gegeven. Zo kun je dus een onderscheid maken tussen *state law* en *informal law*. In plaats van helemaal apart te kijken naar de twee aspecten ‘recht’ en ‘samenleving’ zou de nadruk gelegd moeten worden op de manier waarop bepaalde zaken geconstrueerd worden door sociale acties van individuen en collectieven in een grotere context van politieke processen. Tevens is het van groot belang om een samenleving als dynamisch te zien en niet als statisch en onveranderlijk (Wilson, 2001, p. 123-128).

De hoorzittingen en de rapporten hebben dus een onvolledig beeld gegeven van het wrede apartheidsverleden en de manier waarop mensen er tegen aan kijken:

On television, or at the town hall, it might all seem to work nicely, but listening to what victims say outside hearings, during indepth interviews can take us to an unexpected place that is between or, perhaps, beyond either acceptance or resistance (Wilson, 2001, p. 153).

Het houden van diepte-interviews en het uitvoeren van veldwerk is wat Fiona Ross ook heeft gedaan. Haar doelgroep bestond voornamelijk uit vrouwen. De manier van getuigen van vrouwen verschilde vaak van mannen. Vrouwen getuigden voornamelijk voor en over mannen, in plaats van over zichzelf. Hierdoor werden zij vaak *secondary witnesses* genoemd. De vrouwen die getuigden vertelden meestal verhalen over hun man, zoon of andere mannelijke familieleden. Op die manier werd er alleen indirect verteld over de eigen ervaringen. Het is daarom van belang om ook naar de ‘stiltes’ in de getuigenissen te kijken en de complexiteit van de getuigenissen in te zien, die juist zoveel betekenis kunnen hebben voor vrouwen zelf (Ross, 2003, p. 5, 17).

De TRC had op een gegeven moment ook door dat vrouwen nauwelijks over zichzelf vertelden. Daarom werden er vanaf juni 1996 tevens *Special Hearings on Women* gehouden, waar de nadruk meer gelegd werd op de ervaringen van vrouwen zelf. Een van de problemen die hierbij kwam kijken, was dat er een scheiding werd gemaakt tussen het privéleven en het publieke leven. Wreedheden zoals verkrachtingen werden al snel

gekoppeld aan het privéleven, terwijl dit soort ervaringen van vrouwen juist ook bij de publieke sfeer horen en dat deze ervaringen ook politieke consequenties kunnen hebben. In de publieke hoorzittingen waar mannen getuigden kwam seksueel geweld nauwelijks aan de orde. Voor vrouwen was het tevens moeilijk om dit naar voren te brengen in publiek. Een gevolg kon zijn dat de ervaringen met seksueel geweld niet naar voren kwamen, terwijl verkrachtingen en seksueel geweld juist van grote orde waren ten tijde van het apartheidsregime. Door daarnaast de ervaringen van vrouwen allemaal te reduceren tot 'lichamelijke pijn' was het eenvoudiger om rapportages te maken van de getuigenissen. De subjectieve ervaringen die niet te maken hadden met fysiek lijden werden hierdoor echter buiten beschouwing gelaten (Ross, 2003, p. 22-25). De commissie heeft weinig aandacht geschonken aan de inhoud van de hoorzittingen, aan de complexe manier waarop getuigenissen geproduceerd zijn en de context waarin deze gevormd en ontvangen zijn. De interpretatie van de commissarissen kwam uiteindelijk als 'simpele data' in de rapporten terecht (Ross, 2003, p. 79-80).

Voor sommige vrouwen was het zeker positief om hun verhaal kwijt te kunnen, ze voelden zich dan verlost van het trauma dat ze alleen moesten meedragen. Vooral bij vrouwen waarvan het verhaal uit zijn verband werd gerukt, werd echter de tijd na het getuigen vaak alleen maar moeilijker. Het trauma centrum voor de overlevenden van geweld in de periode van de apartheid maakte bekend dat tussen vijftig en zestig procent van de slachtoffers na het getuigen moeilijkheden ondervonden (Hayner, 2001, p. 144).

In de getuigenissen van vrouwen waar geen sprake was *gross violations of human rights*, werden vrouwen vaak niet als slachtoffer bestempeld. Dan kon het zijn dat de man of zoon van een vrouw wel als slachtoffer gerapporteerd werd, maar vrouwen zelf niet, terwijl zij op hun eigen manier ook een lijdensweg doorgemaakt hadden (Ross, 2003, p. 32-33). Doordat vrouwen vaak niet als slachtoffer bestempeld werden, werden veel vrouwen uitgesloten van het proces en kwam hun persoonlijke context niet ter sprake. Dit terwijl het juist noodzakelijk is om te kijken naar de verschillende manieren waarop vrouwen op hun eigen manier geleden hebben. Hierdoor kan er namelijk een beter beeld gevormd worden van de situatie van vrouwen ten tijde van het apartheidsregime. Opvallend is dat veel vrouwen in diepte-interviews na de periode van de TRC hun verhaal vertelden binnen een huiselijke context. Zij vertelden zeer uitgebreid en gedetailleerd over de familie, over het moeder zijn en over het deel uitmaken van een gemeenschap. Voor sommige vrouwen was bijvoorbeeld de uiteenscheuring van de familie door verlies van (mannelijke) familieleden ook een zeer groot lijden. Door de focus ook hierop te leggen kan er verder gekeken worden dan alleen naar de fysieke toestand van vrouwen. Elke vrouw heeft een eigen persoonlijk verhaal dat niet simpelweg gerapporteerd kan worden als het al dan niet zijn van slachtoffer (Ross, 2003). De plaatsing van vrouwen in hokjes had voorkomen kunnen worden door te kijken

naar de *layered effects of violence or pain*, oftewel de verschillende, gelaagde effecten die geweld en pijn (fysiek en mentaal) kunnen hebben op de ervaringen van vrouwen (Ross, 2003, p. 49).

Naast het onvolledige beeld dat gecreëerd is van de verhalen die vrouwen tijdens de hoorzittingen vertelden, was de groep vrouwen die getuigde voor de TRC ook niet representatief voor de vrouwen in Zuid-Afrika. Dit kon allerlei verschillende redenen hebben. Vrouwelijke politieke activisten kwamen bijvoorbeeld nauwelijks getuigen voor de commissie, omdat zij zichzelf niet als slachtoffer wilden zien. Andere vrouwen dachten dat zij niet begrepen zouden worden door de commissie. Weer anderen vonden dat zij niet genoeg pijn ervaarden in vergelijking met anderen. Ook waren er vrouwen die bang waren dat er een label op hen geplakt zou worden en die wilden daarom liever anoniem blijven (Ross, 2003). Op deze manier had de methodologie van de TRC meteen negatieve effecten. Doordat niet alle vrouwen wilden komen getuigen was het gevolg dat de groep vrouwen die wel kwam niet representatief was voor vrouwen in Zuid-Afrika: "A self-selecting sample contains its own bias" (Ross, 2003, p. 125).

Op deze manier werden verschillende mensen uitgesloten van het totale proces. Ook kinderen onder achttien jaar werden uitgesloten van deelname aan de hoorzittingen. Dit kwam voort uit dilemma's over het wel of niet opnieuw oprakelen van trauma's voor kinderen. De TRC besloot om deze groep niet in het proces te betrekken (Minow, 1998, p. 343). Wilson (2001) benadrukt tevens de uitsluiting van de blanke bevolking tijdens het proces van de TRC. Door de uitsluiting van deze mensen leek het erop dat de hoorzittingen alleen bestemd waren voor de zwarte bevolking. Blanke mensen hadden zelf ook vaak het idee dat zij geen deel uitmaakten van het proces van het HRVC (p. 155). Doordat niet de gehele bevolking heeft kunnen participeren in het proces, hebben de hoorzittingen minder kunnen bijdragen aan nationale eenwording. Voor het creëren van een nationaal gevoel was het namelijk belangrijk geweest dat de gehele bevolking had deelgenomen aan het proces.

De zwarte bevolking houdt het overgrote deel van de blanke bevolking verantwoordelijk voor de daden die hen zijn aangedaan. Het is nu van belang om verder te kijken naar de manier waarop misdadigers en slachtoffers of nabestaanden van slachtoffers zich al dan niet konden verzoenen met elkaar. Tevens zal daarbij duidelijk worden of amnestieaanvragers konden zorgen voor een beter toekomstperspectief voor mensen die tijdens het apartheidsregime bloot waren gesteld aan *gross human right violations*, structureel geweld en discriminatie.

2.3 The Amnesty Committee en verzoening in post-apartheid Zuid-Afrika

De *Truth and Reconciliation Commission* was vrij uniek in het uitvoeren van een amnestieproces, doordat normaliter gebruik wordt gemaakt van een apart legaal orgaan voor

het beoordelen en vervolgen van misdadigers (Wilson, 2001, p. 23). In landen waar wel ook gebruik werd gemaakt van een amnestiecomité, verliep het amnestieproces soms ook op een andere manier. Zo kwam in bijvoorbeeld Brazilië en Uruguay het verlenen van amnestie dichterbij straffeloosheid dan bij gerechtigheid. De TRC wilde dit voorkomen door de mensen die geen amnestie aanvroegen of waarvan de amnestie geweigerd werd, alsnog te kunnen laten vervolgen door het nationale rechtssysteem (Minow, 1998, p. 322).

Volgens Minow (1998) zou het verlenen van amnestie de normale rechtsvervolgingen kunnen vervangen. Het zou volgens haar geen *second best* zijn, maar een goed alternatief of aanvulling op het rechtssysteem. Zoals al eerder gezegd, hebben de slachtoffers meer psychologische hulp nodig dan die zij van de TRC kregen, maar door de verhalen te horen van de misdadigers, kan er een brug geslagen worden tussen het eigen trauma en datgene wat er echt gebeurd is in het verleden. Hierdoor kan het verlenen van amnestie effectief zijn voor het verwerken van trauma's van slachtoffers (p. 346-347).

Wilson (2001) is veel minder positief over een amnestiecomité als onderdeel van de TRC. De kracht van een waarheids- en verzoeningscommissie is niet veel meer dan symbolisch. Deze commissie kan niet officieel iemand veroordelen en met het bewijs dat de commissie gevonden heeft kan ook niet verder gewerkt worden door het officiële rechtssysteem (Wilson, 2001, p. 14-16). Daarnaast kon de TRC het officiële rechtssysteem ondermijnen als er onduidelijkheden bestonden over wanneer een bepaalde misdaad te koppelen was aan het apartheidsverleden of niet. Sommige mensen hadden tijdens het apartheidregime misdaden gepleegd die niets te maken hadden met de apartheid. Als deze mensen dan amnestie aanvroegen en dat uiteindelijk ook kregen, kon daar op hoger niveau geen verandering in gebracht worden. De zaken van het nationale rechtssysteem konden zo onterecht overgenomen worden door de amnestieregeling (Wilson, 2001, p. 24).

Door het verlenen van amnestie, ontstaat volgens Wilson (2001) een zogenaamde *compromised justice*. Oftewel, door mensen niet te veroordelen via het rechtssysteem, worden mensen zonder daadwerkelijk bestraft te worden vrijgesproken. De mensen die amnestie aanvroegen moesten de volledige waarheid over hun misdaden vertellen om zo amnestie verleend te krijgen (p. 11-14). De waarheid moet hierbij wel als subjectief gezien worden. De slachtoffers en nabestaanden van slachtoffers hechtten allen op hun eigen manier waarde aan de duidelijkheid over het verleden. Door de amnestieregeling zou er verzoening in het land kunnen plaatsvinden. Dit kan gezien worden als een compromis, omdat de misdadigers niet de straf krijgen die zij normaliter voor hun misdaden zouden krijgen. Tevens komt het collectieve belang op deze manier boven het individuele belang te staan. Er waren veel slachtoffers die het niet eens waren met de amnestie die misdadigers was verleend. Deze individuen zouden hun eigen gerechtigheid dan moeten opgeven om op nationaal niveau voor meer eenheid en verzoening te zorgen (Wilson, 2001, p. 11-14).

De TRC wilde op deze manier een *culture of human rights* bevorderen (Wilson, 2001, p. 14). De bedoeling was dat mensenrechten verspreid zouden worden door middel van nationale verzoening, mede met behulp van een amnestieregeling. In dit klimaat, zouden de mensenrechten van eerdere slachtoffers niet meer geschonden worden. Door de koppeling tussen mensenrechten, het verlenen van amnestie en verzoening, kan dit echter de verkeerde kant op werken. De identificatie van mensenrechten met *restorative justice* zorgt ervoor dat de sociale stabiliteit in een land boven het individuele recht om misdadigers te kunnen laten vervolgen komt te staan. Deze beeldvorming van mensenrechten ondermijnt de rechtspraak van de staat en daarmee de verbreding en de verdieping van het democratiseringsproces. Empirisch bewijs van andere landen in een transitie naar democratie heeft aangetoond dat *retributive justice* (en dus niet *restorative justice*) juist wel tot verzoening kan leiden op de lange termijn (Wilson, 2001, p. 26). Zo is er bijvoorbeeld bewijs uit landen in Oost-Europa, dat het voor een overgang naar een democratie noodzakelijk is om het criminele verleden af te kunnen sluiten door het vervolgen van de misdadigers (Wilson, 2001, p. 228).

Dus enerzijds lijkt het erop dat het verlenen van amnestie voor een symbolische verzoening kan zorgen, maar belangrijk is om de diepe achtergronden aan te pakken en dus naar individuen te kijken en deze mensen de gerechtigheid te geven waarop ze recht menen te hebben. Op basis van veldwerk in Johannesburg, concludeert Wilson dat er een voorkeur was vanuit de bevolking voor het officieel vervolgen van misdadigers boven het verlenen van amnestie (Wilson, 2001, p. 27, 30). Voor veel slachtoffers van het apartheidsverleden was er ook na het horen van de waarheid over de misdaden nog steeds geen sprake van gerechtigheid:

Bimbo's sister, Maide said: 'It is still unbelievable for me that he died. I am still angry. If I see Epharaim, then I would have to kill him. I hate that person'. Morobe questioned, 'How long will you carry that anger'? And Maide replied, 'Until justice is done' (Wilson, 2001, p. 150).

Deze vrouw was niet de enige die na de amnestieregeling nog steeds op gerechtigheid zat te wachten. Voor vele slachtoffers en nabestaanden van slachtoffers was de amnestieregeling niet afdoende voor het kunnen afsluiten van het verleden (Wilson, 2001, p. 27, 30).

2.4 De compensaties van the Reparations and Rehabilitations Committee

De derde commissie van de TRC, *the Reparations and Rehabilitations Committee* moest ook nog op een andere manier ervoor zorgen dat mensen hun waardigheid terug zouden krijgen en dat zij gecompenseerd zouden worden voor wat hen aangedaan was. Dit comité bleek de zwakste van de drie te zijn. Doordat de TRC zelf niet over veel financiële middelen

beschikte, kon het RRC alleen aanbevelingen geven aan het door de ANC beschikbaar gestelde fonds voor financiële compensatie, symbolische gedenkplaatsen of medische kosten. Zeer weinig slachtoffers kregen uiteindelijk wat ze verwacht en gehoopt hadden. Veel van hen waren hier zeer teleurgesteld over (Wilson, 2001, p. 22-23). Duma Khumolo, een van de vele slachtoffers van het apartheidsverleden sprak zich daar op de volgende manier over uit:

We have been betrayed. The previous government gave the killers golden handshakes and the present government gave them amnesty. [But] the victims have been left empty handed (*Guardian* 3 January 2000, in: Wilson, 2001, p. 23).

Tevens kon het RRC ook pas aan het werk gaan nadat deze alle gegevens van de andere twee comités had verzameld. Hierdoor had dit comité minder tijd om te zorgen voor compensaties voor de slachtoffers (Minow, 1998, p. 326). Misdadigers konden op deze manier snel op vrije voeten komen te staan, terwijl slachtoffers moesten wachten op de beslissingen van het RRC omtrent mogelijke compensaties (Ash, 1997). Het was zelfs zo dat daders weer vrij rond konden lopen en door een tekort aan financiële middelen van de TRC, slachtoffers uiteindelijk soms helemaal geen compensatie kregen (Wilson, 2001, p. 22).

2.5 Alternatieven en voorbeelden

Een duidelijk antwoord op de vraag op welke manier er op een andere manier dan via een waarheids- en verzoeningscommissie een goed klimaat gecreëerd kan worden voor het bewerkstelligen van een democratie is lastig te geven. Wel kunnen andere landen leren van de tekortkomingen van de *Truth and Reconciliation Commission* in Zuid-Afrika.

Ondanks dat voor sommige mensen het vertellen van hun verhaal over het verleden wel hielp voor een betere toekomst, droegen veel mensen ook na het proces van de TRC nog veel trauma's met zich mee. Onderzoek van *The Trauma Centre Study* wees bijvoorbeeld uit dat veel vrouwen na de periode van de TRC last hadden van allerlei psychische en lichamelijke klachten. In veel gevallen werd dit gekoppeld aan posttraumatische stressstoornissen (Skinner, 1998, p. 184-187). Ross (2003) kwam erachter dat veel vrouwen in haar onderzoeksgebied nog steeds werkloos waren, ondanks dat ze na het apartheidsregime wel onderwijs hadden gevolgd. Doordat er veel op het lichamelijke geweld van deze vrouwen is gefocust door de TRC, is ander, niet lichamelijk geweld buiten beschouwing gebleven. Hierdoor hebben vrouwen niet al hun ervaringen kunnen uiten, waardoor later nog meer klachten als trauma naar buiten kunnen komen (p. 130-131). Het is dus van groot belang dat wanneer vrouwen hun verhalen vertellen, er niet alleen gevraagd wordt naar het lichamelijk lijden, maar dat alles wat vrouwen als belangrijk ervaren

onderzocht wordt. Daarnaast is het zeer belangrijk dat in een rapport over een bepaalde gebeurtenis ook allerlei alternatieve verhalen bekeken worden en meegenomen worden in het rapport. Zonder deze verhalen wordt het begrip van geweldplegingen minder duidelijk gemaakt en de effecten ervan minder breed opgevat. Hierdoor worden ervaringen van vrouwen ondergewaardeerd en niet erkend (Reynolds, 1995).

Het is belangrijk om de beperkingen van een waarheids -en verzoeningscommissie in te zien. Door het omzetten van de verhalen in 'simpele data', gericht op lichamelijke pijn, worden andere vormen van geweld buiten beschouwing gelaten en ontstaat er een homogenisering van slachtoffers (Ross, 2003, p. 162-163). Op deze manier is het creëren van een zo compleet mogelijk verhaal over het verleden onmogelijk. Meerdere vrouwen hebben tijdens de periode van de TRC autobiografieën geschreven over hun ervaringen. Hierin kwam naar voren dat het eigen lijden zo veel breder kan zijn dan dat een waarheidscommissie kan rapporteren. Deze boeken lieten een perspectief zien dat veel verder ging dan de beelden die de commissie van vrouwen als *secondary witnesses* gecreëerd had (Ross, 2003, p. 133). Op deze manier wordt duidelijk dat de TRC door haar aanpak een onvolledig beeld geschetst heeft van slachtoffers van het apartheidsverleden.

De focus die de TRC legde op 'slachtoffers' zorgde er zo voor dat de alledaagse ervaringen van vrouwen buiten beschouwing werden gelaten. Tevens kunnen hierdoor de langdurende trauma's die mensen ook na de processen van de TRC nog met zich meedroegen onderschat worden. Het is daarom van groot belang dat er niet alleen gekeken wordt naar datgene wat gezegd en gerapporteerd is, maar dat de 'stiltes' ook in het geheel meegenomen worden. Er is dus een aanpak nodig die de volledige ervaringen, de stiltes in de verhalen en het nog niet afgelopen sociale herstel erkent (Ross, 2003, p. 163-165).

Daarnaast is het van belang dat er op een andere manier naar de amnestieverklaringen gekeken wordt. Door het amnestieproces een zeer grote rol te laten spelen in het proces van de TRC is de nadruk te veel komen te liggen op de vrijspraak van misdadigers, om zo verzoening te bevorderen. Een les voor andere landen zou kunnen zijn dat er een apart orgaan ingesteld wordt voor het beoordelen en vervolgen van misdadigers. Op deze manier kan een waarheidscommissie zich meer richten op de verhalen van slachtoffers en kunnen misdadigers door een ander orgaan al dan niet vervolgd worden. Door mensenrechten en het verlenen van amnestie te koppelen aan verzoening, is er juist een tegenovergesteld effect ontstaan. Doordat het collectief boven het individu werd geplaatst, was er voor veel mensen geen sprake van gerechtigheid. Op een hoger niveau lijkt het misschien dat er verzoening heeft kunnen plaatsvinden, maar als er dan meer gericht wordt op een lager abstractie niveau, op het niveau van 'gewone' slachtoffers blijkt dat er nog steeds veel ontevredenheid heerst. Doordat de TRC mensenrechteninstituten hebben

gebruikt als een substituut voor criminele vervolgingen is de TRC er niet in geslaagd om een *culture of human rights* te bevorderen (Wilson, 2001, p. 223-228).

2.6 Conclusie

De TRC heeft voor sommige slachtoffers zeker kunnen bijdragen aan een betere omgang met het verleden. Het was een belangrijke stap in de geschiedenis van Zuid-Afrika en de commissie was bekend onder een groot deel van de bevolking. Voor sommige mensen heeft het proces van deze waarheids- en verzoeningscommissie dan ook positieve uitwerkingen gehad. Er zijn echter veel zaken die de TRC anders had kunnen aanpakken, waardoor de transitie naar democratie soepeler had kunnen verlopen. Doordat deze commissie zich op veel aspecten binnen een kort tijdsbestek heeft gericht, heeft zij niet kunnen bereiken wat de bedoeling was, namelijk nationale eenheid en verzoening. Door de onvolledige rapporten van de TRC bestaan er nu verkeerde beelden van hoe mensen zijn omgegaan met het apartheidsverleden. Het is lastig om dit beeld te veranderen, maar voor de bevolking van Zuid-Afrika en Zuid-Afrika als land zou het heel belangrijk zijn dat er nog eens een zo compleet mogelijk beeld van het verleden boven tafel komt. Doordat nog steeds veel mensen met trauma's rondlopen en zij de misdadigers uit het verleden nog steeds niet kunnen vergeven en vergeten, zal het nog een hele tijd duren voordat het apartheidsverleden langzamerhand uit het geheugen van de mensen zal verdwijnen. Een waarheidscommissie zou wel een uitgangspunt voor soortgelijke processen kunnen zijn in de toekomst, maar meer tijd en middelen en minder aandacht gericht op het amnestieproces zou kunnen bijdragen aan een soepeler verloop van processen die deel uitmaken van nieuwe politieke maatregelen.

Nu de inzichten vanuit politieke geschiedenis en culturele antropologie apart naar voren zijn gebracht is het van belang om te ontdekken of er sprake is van conflicterende, gezamenlijke of aanvullende inzichten. Dit kunnen wij dan als basis gebruiken voor de integratie van de verschillende inzichten. Alvorens wij dit zullen doen, geven wij een overzicht van de belangrijkste disciplinaire inzichten.

3. OVERZICHT VAN DISCIPLINAIRE INZICHTEN

Hieronder staat een overzicht van de disciplinaire inzichten en concepten in een tabel.

Discipline	Inzichten	Concepten
Politieke Geschiedenis en Internationale Betrekkingen	<p>De politieke maatregelen die een goedlopende transitie naar democratie bewerkstelligen legden de basis voor stabilisering. Stabilisering heeft in Zuid-Afrika in drie vormen plaatsgevonden: door verzoening, machtsevenwicht en modus vivendi.</p> <p>Door een 'modus vivendi' tussen de NP en het ANC konden de onderhandelingen over nieuwe maatregelen beginnen. Uit deze onderhandelingen werd de TRC ingevoerd. Stabilisering door verzoening moest plaatsvinden door een TRC. Deze commissie moest nationale verzoening en eenheid promoten, en een gezamenlijk verleden creëren. Een gezamenlijk verleden is een essentiële voorwaarde voor stabilisering in Zuid-Afrika en bepaalt de vorm van nationalisme dat ontstaat. <i>Civic nationalism</i> is de meest gewenste vorm,</p> <p>Stabilisering door machtsevenwicht moest plaatsvinden door geleidelijk ontslag van apartheidsfunctionarissen en de bestraffing van de misdadigers door de amnestieregeling. Omdat apartheidsfunctionarissen ook in juridische kringen aan de macht bleven, werd er niet goed gebruik gemaakt van de amnestieregeling en leidde deze regeling juist tot verminderde werking van machtsevenwicht en stabilisering.</p> <p>De basis voor stabilisering werd pas na de invoering van de grondwet gelegd. De voorwaarden voor een stabiele democratie zijn gecreëerd, maar dit hoeft niet direct te betekenen dat er ook een stabiele democratie ontstaan is.</p> <p>Het vermijden van de langzame terugval van liberale democratie naar een vorm van 'onverantwoordelijke' democratie is de belangrijkste taak van de regering. Het ANC neemt hiervoor geen maatregelen. De partij mag met een 2/3 meerderheid de grondwet wijzigen, en wordt dan niet meer gecontroleerd door andere partijen. Omdat het ANC centralistisch is opgebouwd en een sterke partij discipline heeft wordt de top van de partij ook niet gecontroleerd door de lagere structuren. Dit werkt machtsmisbruik in de hand en is een gevaar voor de democratie.</p> <p>Dus wanneer de kiezers meer kunnen participeren in de vorming van beleidsmaatregelen binnen het ANC, komt het democratiseringsproces beter tot zijn recht.</p> <p>De ANC wil wel democratische structuurhervormingen doorvoeren. In 2007 waren de eerste competitieve presidentiële verkiezingen.</p>	<p>Transitie Democratie Stabilisering</p> <p>Verzoening Machtsevenwicht Modus Vivendi TRC Gezamenlijk verleden Nationalisme (ethnic/ civic/ inclusive) Amnestie</p> <p>Onverantwoordelijke democratie Regeren/ regering Centralistisch Discipline Partij Machtsmisbruik</p> <p>Participatie</p> <p>Structuurhervormingen</p>

	<p>Een grootse democratische verandering in de nabije toekomst is niet waarschijnlijk. De verwachtingen en eisen die het 'Westen' van een Derde Wereldland heeft moeten realistisch blijven.</p> <p>Ook de maatregelen die de nieuwe democratisch gekozen partij zelf nam hadden invloed op Zuid-Afrika. Voor het ANC werd al gauw duidelijk dat er een groot verschil was tussen het aan de macht komen en het regeren.</p> <p>Het jarenlange apartheidsbeleid had een slechte 'erfenis' achtergelaten. Uit bevolkingsonderzoek bleek vooral dat meer banen, toegang tot water, huizen, vrede en landhervormingen de belangrijkste kwesties waren voor de inwoners. Door verschillende programma's moest er op deze gebieden vooruitgang geboekt worden. Dit is echter jarenlang nauwelijks gebeurd.</p> <p>De laatste jaren wordt er weer vooruitgang geboekt. De armoede is verminderd, werkloosheid is teruggedrongen, en veel mensen hebben onderdak, schoon water en elektriciteit.</p> <p>Zuid-Afrika is nog steeds één van de landen waarin welvaart het meest ongelijk verdeeld is in de wereld.</p>	<p>Apartheid 'erfenis'</p> <p>Ongelijkheid/ Armoede</p>
<p>Culturele Antropologie</p>	<p>De <i>Truth and Reconciliation Commission</i> was zeer bekend onder de bevolking en heeft voor sommige slachtoffers bij kunnen dragen aan het beter verwerken van het verleden. Deze commissie liep echter tegen verscheidene problemen en tekortkomingen aan.</p> <p>Veel gevolgen van het <i>Human Rights Violations Committee</i> waren negatief voor de bevolking. Door het te nauw definiëren van slachtoffers (als mensen die slachtoffer waren van <i>gross violations of human rights</i>) werden veel mensen, onder wie vele vrouwen, uitgesloten van het proces. Vrouwen werden vaak als <i>secondary witnesses</i> gezien, zij getuigden vooral voor of over mannen. Hierdoor is de individuele ervaring van vrouwen niet volledig aan bod gekomen.</p> <p>Een volledige participatie van de bevolking had tot een beter inzicht in de situatie van slachtoffers kunnen leiden. Tevens was het eindrapport van de TRC onvolledig en onsamenhangend en 'het kwaad op zich' werd belangrijker dan de sociale condities en de persoonlijke context van slachtoffers waarin dit kwaad zich gevormd had. De commissie is hierdoor ook tekortgeschoten in het vormen van een gezamenlijk verleden.</p>	<p>Truth and Reconciliation Commission</p> <p>Slachtoffer Gross violations of human rights Secondary witnesses</p> <p>Participatie</p> <p>Persoonlijke context Gezamenlijk verleden</p>

	<p>Ook de gevolgen van het <i>Amnesty Committee</i> waren voor veel slachtoffers negatief. Door een <i>restorative justice</i> boven een <i>retributive justice</i> te verkiezen, leidde de amnestieregeling uiteindelijk tot een ontevredenheid onder de bevolking en tot een mindere mate van verzoening in het land. Door de <i>restorative justice</i> was er voor veel slachtoffers geen sprake van gerechtigheid.</p> <p>Het derde comité, het <i>Reparations and Rehabilitations Committee</i> heeft vele slachtoffers door onvoldoende financiële middelen uiteindelijk geen compensatie kunnen geven. Veel mensen waren hier zeer teleurgesteld over.</p> <p>Veel mensen liepen ook na het proces van de TRC nog met onverwerkte trauma's rond. Andere landen kunnen leren van de fouten en tekortkomingen van de TRC door meer nadruk te leggen op de individuele ervaringen van slachtoffers in plaats van op het collectieve belang. Daarnaast zouden zij een apart legaal orgaan in kunnen stellen voor het beoordelen en vervolgen van misdadigers.</p>	<p>Amnestie Restorative justice Retributive justice (Nationale) verzoening</p> <p>Compensaties</p> <p>Gedeeld trauma/verhaal Individueel belang Collectief belang</p>
--	---	---

4. COMMON GROUND

In de tot nu toe behandelde hoofdstukken is er gekeken naar een benadering vanuit de politieke geschiedenis en de culturele antropologie. De inzichten zijn vanuit beide disciplines uiteengezet, waardoor er afzonderlijke antwoorden zijn ontstaan op één dezelfde hoofdvraag: *welke invloed hebben de politieke maatregelen gehad die na de afschaffing van de apartheid genomen werden op de Zuid-Afrikaanse politieke ontwikkeling en samenleving?* Teneinde een gedegen antwoord op deze vraag te kunnen formuleren dienen we de inzichten van politieke geschiedenis en culturele antropologie te integreren. In een interdisciplinair onderzoek is integratie echter alleen mogelijk als conflicten tussen de inzichten, theorieën of concepten weggenomen zijn. In dit hoofdstuk komt aan de orde of onze inzichten tegenstrijdige aspecten hebben, welke aspecten ze met elkaar gemeen hebben of dat onze inzichten elkaar juist aanvullen.

4.1 Complementaire inzichten

Onze disciplines nemen beide een verschillend perspectief in, waardoor er meerdere aspecten van onze hoofdvraag worden belicht. Dit leidt ertoe dat wij de invloed die de politieke maatregelen hebben gehad op Zuid-Afrika na de afschaffing van de apartheid op een uitgebreide manier weer kunnen geven. Doordat de politieke geschiedenis en culturele antropologie het probleem vanuit andere invalshoeken benaderen, beschrijven beide disciplines andere onderwerpen. Tegenstrijdige inzichten, concepten of theorieën zijn hierdoor minder waarschijnlijk. In ons onderzoek zijn er geen conflicterende inzichten ontstaan. De disciplines blijken elkaar juist heel goed aan te vullen.

Hoewel de inzichten en concepten niet tegenstrijdig zijn, is het van belang de manier waarop de concepten gebruikt zijn nader toe te lichten, alvorens wij overgaan tot een integratie op onze hoofdvraag. Onze disciplines verstaan hetzelfde onder de gebruikte concepten, maar plaatsen ze wel in een andere context. Ze vormen onze *common ground*.

4.2 Concepten

De concepten die aan bod zijn gekomen weerspiegelen de verschillende manieren waarop het probleem bekeken kan worden. Zo gebruikt zowel politieke geschiedenis als culturele antropologie het concept 'amnestie'. Vanuit beide perspectieven wordt het verlenen van amnestie beschouwd als een manier waarop voormalige misdadigers middels het vertellen van een zo compleet mogelijk verhaal over het verleden 'vrijgesproken' kunnen worden. Het verlenen van amnestie was een compromis tussen de NP en de ANC en zou uiteindelijk een maatregel moeten zijn om de transitie naar democratie soepeler te laten verlopen.

Vanuit de politieke geschiedenis wordt amnestie, ofwel de wijze van bestraffing van misdadigers, gezien als een belangrijk onderdeel bij het creëren van een nieuw machtsevenwicht. Een juist machtsevenwicht is één van de manieren waardoor een transitieproces eindigt en stabilisering kan plaatsvinden. In Zuid-Afrika mochten er veel apartheidsfunctionarissen na de afschaffing van het apartheidsbeleid op hun post blijven. Dit gebeurde ook in juridische kringen, waardoor de amnestieregeling vanwege het creëren van een nieuw machtsevenwicht als een vorm van stabilisering niet tot zijn recht kwam.

Vanuit het antropologische perspectief wordt het verlenen van amnestie gezien als middel voor het creëren van verzoening en een nationale eenheid in een land. De amnestieregeling heeft echter in Zuid-Afrika niet goed kunnen bijdragen aan een vorm van gerechtigheid. Door de focus te veel te leggen op het collectieve belang, heeft er voor veel mensen geen sociaal herstel op individueel niveau plaatsgevonden. Veel slachtoffers en nabestaanden van slachtoffers verkozen *retributive justice* boven *restorative justice*, waardoor de symbolische gerechtigheid door de amnestieregeling voor veel mensen niet heeft bijgedragen aan het verwerken van het verleden.

Ondanks dat we het concept amnestie in een andere context bekeken hebben, is er geen sprake van conflict. We gebruiken geen tegenstrijdige definities, maar hebben allebei een ander perspectief ingenomen. Hierdoor hebben we de gevolgen van het verlenen van amnestie als onderdeel van het proces van de TRC op verschillende manieren in kaart kunnen brengen. In de politieke geschiedenis leidde het tot een verminderde werking van machtsevenwicht en stabilisering, en in de culturele antropologie tot een ontevredenheid onder de bevolking en daarbij tot een mindere mate van verzoening in het land.

Dit is tevens het geval met het concept 'gezamenlijk verleden'. Beide zien wij dit concept op dezelfde manier, maar hebben het in een andere context gekoppeld aan de maatregelen die ingevoerd zijn na de afschaffing van de apartheid. Het creëren van een gezamenlijk verleden is in de transitietheorieën van de politieke geschiedenis een onderdeel van verzoening. Verzoening is net als machtsevenwicht een vorm van stabilisering, en kan bereikt worden door een waarheids- en verzoeningscommissie. In Zuid-Afrika was het creëren van een gezamenlijk verleden dat door niemand meer ontkend kon worden zeer belangrijk voor het transitieproces, mede doordat het een vorm van nationalisme kan aanwakkeren. Volgens de transitietheorie ontstaat er bij een gezamenlijke geschiedenis een gevoel van verbondenheid binnen een groep, gebaseerd op loyaliteit aan een bepaald politiek systeem in een democratie zonder politiek geweld. De waarheid over de apartheidsgeschiedenis opgeschreven in een eindrapport van de TRC moest hiertoe leiden.

De culturele antropologie ziet een gezamenlijk verleden ook als onderdeel van verzoening. Deze discipline koppelt het niet direct aan stabilisering, maar onderzoekt of er een compleet verhaal over dit gezamenlijke verleden boven tafel is gekomen. Door het

gezamenlijk delen van een verhaal zou er uiteindelijk een nationale eenheid gecreëerd kunnen worden. Hierbij was het eindrapport van de TRC zeer belangrijk. Doordat er echter onvolledige verhalen werden gepubliceerd en doordat er weinig samenhang te vinden was in het eindrapport heeft dit niet op de juiste wijze kunnen bijdragen aan verzoening.

Andere concepten die bij beide disciplines aan bod gekomen zijn, zoals 'de waarheid', 'verzoening' en 'apartheid', geven ook geen tegenstrijdigheden weer. Beide hebben wij deze op een dusdanige manier gebruikt, dat de uitleg en de bespreking ervan voor beide disciplines bruikbaar is.

4.3 Inzichten

Tevens is het opvallend dat beide disciplines tot de inzichten gekomen zijn dat de gehele bevolking dient te participeren in bepaalde processen. Deze processen zijn echter wel verschillend van aard. De politieke geschiedenis stelt een democratisch opgebouwde samenleving en partijstructuur als vereiste voor een solide democratie. Het ANC is centralistisch opgebouwd, waardoor de 'gewone' bevolking weinig inspraak heeft. Wanneer zij meer kunnen participeren in de vorming van beleidsmaatregelen binnen de partij, komt de democratie beter tot zijn recht.

Vanuit de culturele antropologie was de participatie van de gehele bevolking zeer belangrijk in het proces van de TRC. Op die manier had er ook sociaal herstel op individueel niveau kunnen plaatsvinden. Doordat echter alleen mensen die te maken hadden gehad met *gross violations of human rights* als slachtoffer bestempeld werden, werden mensen uitgesloten die structureel geweld of raciale discriminatie hadden ondervonden. Op deze manier hebben niet alle mensen deel kunnen nemen aan het proces en zijn de maatregelen van het *Human Rights Violations Committee* op individueel niveau niet altijd tot hun recht gekomen. Wanneer er meer op individuen was gefocust, had dit uiteindelijk ook meer kunnen bijdragen aan het creëren van een nationaal gevoel. Dit geeft duidelijk het belang weer van volledige participatie van de bevolking in politieke processen.

Een ander gedeeld inzicht is de wijze waarop gekeken wordt naar het verleden van Zuid-Afrika. Vanuit de benadering van politieke geschiedenis heeft de periode van apartheid, met de armoede, ongelijkheid en economische achterstand die deze met zich meebracht, heden ten dage nog invloed op de politieke ontwikkelingen en besluitvormingen. De democratie wordt in al haar facetten nog altijd beïnvloed door het jarenlange beleid van rassensegregatie van het oude regime. Vanuit de antropologische benadering is het verleden belangrijk geweest voor de verzoening die diende plaats te vinden. Als de waarheid over de gebeurtenissen in de periode van de apartheid blootgelegd werd, zou er een gevoel van nationale eenheid onder de bevolking plaats kunnen vinden. De waarheid moet hierbij

als subjectief gezien worden, de slachtoffers en nabestaanden van slachtoffers hechtten allen op hun eigen manier veel waarde aan de duidelijkheid over het verleden.

Deze inzichten zijn dus niet strijdig doordat onze disciplines verschillende perspectieven hebben ingenomen en derhalve de nadruk hebben gelegd op een andere context. Op basis van de *common ground* kunnen wij nu een meer omvattend antwoord geven op hoofdvraag.

5. INTEGRATIE

Door de disciplinaire inzichten te integreren wordt er een duidelijker en breder beeld gecreëerd als antwoord op onze hoofdvraag: *welke invloed hebben de politieke maatregelen gehad die na de afschaffing van de apartheid genomen werden op de Zuid-Afrikaanse politieke ontwikkeling en samenleving?*

5.1 Een gezamenlijk verleden

In 1990 werd de apartheid officieel afgeschaft. De onderhandelingen over een 'nieuw' Zuid-Afrika tussen het oude regime en de vrijheidsbewegingen konden beginnen. Uit de onderhandelingen kwamen nieuwe maatregelen voort, die veel invloed hadden op zowel het politieke systeem als de bevolking van het land. De apartheidsregering had een 'erfenis' achtergelaten met veel problemen in de politiek en samenleving. Door de jarenlange rassenscheiding was er op allerlei gebieden een grote kloof tussen blank en zwart ontstaan. Er moest een manier gevonden worden om nationale eenheid en verzoening te creëren tussen de verschillende etnische bevolkingsgroepen, het politieke systeem diende democratisch te worden en de economie vereiste de nodige hervormingen. De nieuwe democratisch gekozen regering die in 1994 aan moest treden, stond een grote uitdaging te wachten. Na een turbulente periode diende er weer een vorm van stabiliteit in het land gecreëerd te worden. Er waren krachtige politieke maatregelen nodig om Zuid-Afrika te hervormen.

Eén van de eerste politieke maatregelen na de afschaffing van de apartheid was het besluit om een *Truth and Reconciliation Commission* (TRC) in te stellen. Deze beslissing werd genomen door onderhandelingen tussen het oude regime, de *National Party* (NP), en het nieuwe regime, het *African National Congress* (ANC). Onder bepaalde voorwaarden wilden beide partijen afzien van een aanhoudende strijd en vreedzame procedures starten. Door deze 'modus vivendi' tussen de NP en het ANC konden de onderhandelingen beginnen. Er werd een mogelijkheid gecreëerd om stabilisering te bereiken in het land en het transitieproces naar democratie goed te voltooien.

De TRC werd ingesteld in 1995 om nationale verzoening en eenheid te promoten en met gruwelijke gebeurtenissen die in het verleden hadden plaatsgevonden om te kunnen gaan. Het verleden was heel belangrijk voor Zuid-Afrika, en dit was de grootste uitdaging waar de nieuwe regering voor kwam te staan. De commissie had een zeer invloedrijke maatregel moeten zijn voor het creëren van een goed klimaat waarin een democratie eenvoudiger bewerkstelligd kon worden. Ondanks dat voor sommige slachtoffers het proces van de TRC wel positieve uitwerkingen heeft gehad, is het duidelijk dat de TRC niet de

bedoelde effecten heeft gehad. In het eindrapport zijn de resultaten niet altijd op een juiste manier gepubliceerd en er is geen volledig verhaal van het verleden boven tafel gekomen. De context van sociale condities ontbrak grotendeels, waardoor de commissie in het vormen van een gezamenlijk verleden tekortgeschoten is.

Een gezamenlijke geschiedenis binnen een samenleving is een belangrijke voorwaarde voor het verloop van een democratiseringsproces. Het bepaalt de vorm van nationalisme dat ontstaat. Wanneer een samenleving een gezamenlijke geschiedenis kan delen en deze ook gezamenlijk erkent, zou er *civic nationalism* kunnen ontstaan. Bij deze 'goede' vorm van nationalisme voelt de bevolking zich met elkaar verbonden door loyaliteit aan een bepaald politiek systeem in een democratie zonder politiek geweld. Het gezamenlijke verleden is een essentiële voorwaarde voor stabilisering in het land en het succes van de politieke omwenteling naar democratie.

Het gezamenlijke verleden dat door de TRC gecreëerd is, wordt echter niet herkend door de hele bevolking. Het verhaal dat naar voren kwam in de rapporten van de TRC weerspiegelde het verleden zoals mensen dat zelf ervaren hadden niet volledig. Doordat er weinig samenhang en onvolledige verhalen van slachtoffers en nabestaanden van slachtoffers werden gepubliceerd, heeft dit op individueel niveau tot veel ontevredenheid geleid. Tevens werden vrouwen als *secondary witnesses* gezien, zij getuigden vooral voor of over mannen. Hierdoor is de individuele ervaring van vrouwen niet volledig aan bod gekomen. Als er gekeken wordt naar de subjectieve ervaring van mensen, dan zien we dat er een verhaal over deze mensen is gecreëerd dat niet toepasbaar is op alle slachtoffers van het apartheidsverleden. Ondanks dat voor sommige slachtoffers en nabestaanden van slachtoffers het vertellen van hun verhaal en daarmee het gezamenlijk kunnen delen van een verleden wel positief is geweest, was dit voor veel slachtoffers niet het geval. Zo werden vrouwen niet op een juiste manier gerepresenteerd en zijn er onvolledige verhalen over vrouwen gepubliceerd. Mensen werden bestempeld als slachtoffer wanneer zij *gross violations of human rights* hadden ondervonden, waardoor mensen die te maken hadden gehad met structureel geweld of raciale discriminatie uitgesloten waren van het proces. Onder deze mensen en onder de mensen van wie de verhalen niet volledig en juist zijn gerepresenteerd heerst nog steeds veel ontevredenheid.

De politieke maatregel om een gezamenlijk verleden te creëren door middel van een waarheids- en verzoeningscommissie heeft grotendeels gefaald. De *modus vivendi* legde de fundering voor stabilisering, maar hier is slecht op voortgebouwd. Er heerst onder de bevolking nog veel ontevredenheid, mede door het niet volledig hebben kunnen afsluiten van het verleden. Vanwege het ontbreken van de volledige waarheid over het verleden kunnen we op deze manier dus nog steeds niet van een *civic nationalism* spreken. Dit stagneert de

stabilisering in Zuid-Afrika, en heeft een slechte invloed op de politieke ontwikkeling en de samenleving.

5.2 Amnestie

De amnestieregeling had eveneens een invloedrijke politieke maatregel moeten zijn. Deze was ook onderdeel van de TRC en tevens het gevolg van *modus vivendi* tussen de partijen. Eén van de voorwaarden van de machtsoverdracht van de NP was namelijk het verlenen van amnestie in ruil voor de volledige waarheid over het apartheidsverleden. Een andere voorwaarde was dat leden van het oude regime die werkzaam waren bij de overheid niet abrupt vervangen mochten worden door nieuwe personen. Apartheidsfunctionarissen hadden na de afschaffing van de apartheid nog minimaal vijf jaar werkzekerheid.

Zowel de manier en mate van bestraffing van misdadigers als de geleidelijke afbouw van het oude regime is van belang bij het creëren van een nieuw machtsevenwicht in het politieke systeem. Machtsevenwicht is net als *modus vivendi* tussen vijandige partijen een vorm van stabilisering, en zeer invloedrijk op de politieke ontwikkeling en samenleving na een machtsoverdracht. Het geleidelijke ontslag van apartheidsfunctionarissen leidde er echter toe dat ze eveneens in juridische kringen veel te zeggen bleven hebben. Door de kleine kans op bestraffing werd er te weinig gebruik gemaakt van de amnestieregeling. Logischerwijs zorgde dit ervoor dat de amnestieregeling hier niet tot zijn recht kwam en machtsevenwicht en stabilisering nauwelijks bereikt werden.

Niet alleen voor het politieke systeem kwam de amnestieregeling nauwelijks tot zijn recht. Ook vanuit het perspectief van de bevolking blijkt dat de amnestieregeling niet geleid heeft tot volledige stabilisering. Door een *restorative justice* boven een *retributive justice* te verkiezen, werd mensen het recht ontnomen op een officiële vervolging van misdadigers uit het verleden. Het promoten van mensenrechten heeft voor menig slachtoffer, door dit te koppelen aan het verlenen van amnestie en verzoening, zelfs de verkeerde kant op gewerkt. Door de amnestieregeling zouden misdadigers en slachtoffers zich met elkaar kunnen verzoenen, waardoor mensenrechten in het nieuwe klimaat niet meer geschonden zouden worden. Hierdoor zou er uiteindelijk ook op nationaal niveau verzoening gecreëerd kunnen worden. Veel slachtoffers hebben echter het idee dat ze het verleden nog steeds niet achter zich kunnen laten, doordat de misdadigers die hen veel leed hebben bezorgd zonder enige echte vervolging nog steeds vrij rondlopen. Hierdoor zijn er maar weinig slachtoffers die het gevoel hebben dat er door de amnestieregeling verzoening gecreëerd is in het land.

Verzoening is naast machtsevenwicht en *modus vivendi* een derde belangrijke vorm van stabilisering in een land en is zeer belangrijk in de transitie naar democratie. Wanneer partijen zich niet met elkaar verzoenen, kan dit in de toekomst tot conflicten leiden. De amnestieregeling had dus invloed op zowel machtsevenwicht in het politieke systeem als op

het gevoel van gerechtigheid onder de bevolking en de mate van verzoening in de samenleving. In Zuid-Afrika heeft deze regeling weinig positieve invloed gehad op stabilisering in het land en werd de basis voor deze stabilisering pas na de invoering van de grondwet gelegd.

5.3 De maatregelen van de nieuwe democratische regering

Niet alle politieke maatregelen zijn door onderhandelingen tot stand gekomen. De hierboven beschreven besluiten zijn genomen voordat de eerste democratische regering aantrad, maar de maatregelen van de nieuw gekozen regering hadden ook grote invloed op de politieke ontwikkeling en samenleving. In 1994 werden de eerste democratische verkiezingen gehouden. Het ANC won met een grote meerderheid. De partij ging de strijd aan tegen de ongelijkheid, armoede, zwakke economie en herinneringen van het apartheidsverleden. De doelstellingen uit het verkiezingsprogramma dienden nu waargemaakt te worden, en omgezet te worden naar politieke maatregelen.

Voor het ANC werd al gauw duidelijk dat er een groot verschil was tussen het aan de macht komen en het regeren. Toch werd er alles aan gedaan om de situatie in het land te verbeteren. Uit bevolkingsonderzoek bleek vooral dat meer banen, toegang tot water, huizen, vrede en landhervormingen de belangrijkste kwesties waren voor de inwoners. De eerste maatregel om deze punten aan te pakken was het implementeren van het *Reconstruction and Development Programme*. Deze bracht goede resultaten, maar werd onder druk van het Internationaal Monetair Fonds al gauw omgezet tot een ander programma. Dit programma, GEAR genoemd, omvatte een meer marktgerichte aanpak. De GEAR pakte echter slechter uit, en leidde tot een zwakke economie en veel misdaad.

De nieuwe beleidsveranderingen die het ANC invoerde hebben grote invloed gehad op de Zuid-Afrikaanse politieke ontwikkelingen en samenleving. Politieke maatregelen hebben uitwerking op de situatie van de bevolking en de werking van de democratie. Gezien de beloftes die de ANC heeft gedaan tijdens de eerste verkiezingen, ontbreken er vandaag de dag nog veel essentiële beleidsmaatregelen. Op enkele fronten is er vooruitgang geboekt. Zo is de armoede verminderd, werkloosheid teruggedrongen, hebben vrouwen een grote rol in de samenleving en hebben veel mensen onderdak, schoon water en elektriciteit. Desalniettemin heerst er nog veel armoede en ongelijkheid in Zuid-Afrika.

Armoede en ongelijkheid staan in verband met het verwerken van trauma's en sociaal herstel. Zodra de overheid de situatie van de bevolking niet kan verbeteren, vindt er ook geen herstel plaats. Uit onderzoek blijkt, dat ook na de hoorzittingen van de TRC veel mensen nog met trauma's rondliepen. Doordat er te weinig is ingezet op sociaal herstel van individuen, was het voor veel mensen niet eenvoudig om een nieuw begin te maken en het verleden achter hen te laten. Daarnaast hebben veel mensen niet de compensaties

gekregen waar de TRC voor had moeten zorgen. Het enige wat dit comité kon doen was het geven van aanbevelingen aan het door de ANC beschikbaar gestelde fonds voor financiële compensatie, symbolische gedenkplaatsen of medische kosten. Uiteindelijk kregen echter zeer weinig slachtoffers en nabestaanden van slachtoffers de compensatie die zij hadden moeten krijgen.

5.4 Kijken naar de realiteit

De afschaffing van de apartheid leidde tot vele nieuwe maatregelen. Het politieke systeem werd omgegooid en algemeen stemrecht moest leiden tot een democratie. Iedereen was nu gelijk voor de wet, werd er gesteld, en iedereen moest ook kunnen deelnemen in het besluitvormingsproces. De belangrijkste taak van de regering werd het vermijden van de langzame terugval van liberale democratie naar een vorm van 'onverantwoordelijke' democratie. Het blijkt echter dat de grootste partij in Zuid-Afrika, het ANC, hiervoor nauwelijks maatregelen neemt. De partij is centralistisch opgebouwd. Wanneer deze partij een tweederde meerderheid behaalt in het parlement, mag het topbestuur de grondwet wijzigen zonder de controle of toestemming van andere partijen. Het topbestuur kan echter ook niet gecorrigeerd of gecontroleerd worden door de lagere structuren van de partij, waardoor machtsmisbruik in de hand gewerkt kan worden. De 'gewone' leden van de partij hebben door de centralistische opbouw nauwelijks iets in te brengen. Dit is een serieuze bedreiging voor de Zuid-Afrikaanse democratie, waar de partij zelf zo lang voor heeft gevochten.

Een grootse democratische verandering in de nabije toekomst is niet waarschijnlijk, al wil de partij wel structuurhervormingen doorvoeren. Zo waren er in 2007 de eerste competitieve presidentiële verkiezingen. Voor een stabiele samenleving dient de bevolking te participeren in verschillende processen. Dit blijkt ook in het proces van de *Truth and Reconciliation Commission*, waarin mensen die niet als slachtoffer van *gross violations of human rights* bestempeld werden, nauwelijks konden participeren. We mogen echter niet vergeten dat de apartheidperiode van veertig jaar nog maar een kleine twintig jaar geleden is afgeschaft. In Nederland hebben wij ook honderden jaren en tientallen conflicten nodig gehad om onze huidige beschaving te bereiken. Zuid-Afrika heeft de tijd nodig om zich te ontwikkelen. De verwachtingen en eisen die het 'Westen' van een Derde Wereldland heeft moeten daarom realistisch blijven.

De doelen van de TRC waren in eerste instantie ook niet helemaal realistisch. Doordat de TRC zich op te veel in een te korte tijd heeft gericht, is de invloed ervan voor de bevolking niet zo groot geweest als van te voren gehoopt en gedacht was. Net als dat we niet hadden kunnen verwachten dat Zuid-Afrika na een lange periode van apartheid opeens een soepele overgang naar democratie had kunnen bewerkstelligen, hadden we ook niet

kunnen verwachten dat de TRC voor een volledige verzoening kon zorgen. Hiervoor had de TRC een langer proces moeten doormaken. Een les voor andere landen kan zijn dat een waarheidscommissie zich beperkt tot de verhalen van slachtoffers. Op die wijze kunnen de individuele sociale condities er ook in betrokken worden en kan er een vollediger beeld gecreëerd worden van de verhalen van slachtoffers. Op die manier wordt er niet alleen gekeken naar het collectieve belang, maar ook naar welke betekenis daar door individuen aan gegeven wordt. Tevens is het noodzakelijk om veel tijd te besteden aan publicaties, om zo een samenhangend en volledig rapport op te kunnen stellen. Door daarnaast een apart orgaan in te stellen voor het beoordelen en vervolgen van misdadigers, kan er uiteindelijk een *retributive justice*, in plaats van een *restorative justice* bewerkstelligd worden. Hierdoor zouden de slachtoffers en nabestaanden van slachtoffers het verleden beter kunnen afsluiten.

5.5 Verder onderzoek

Zuid-Afrika is een land waar nog steeds veel spanningen heersen. Deze spanningen hangen nauw samen met het apartheidsverleden, dat een zeer gevoelig aspect blijft in Zuid-Afrika. De grote contrasten binnen de samenleving leiden ertoe dat er nog altijd veel ontevredenheid heerst onder de bevolking, ondanks de verschillende politieke maatregelen die voor verbeteringen in het land moesten zorgen. Als een deel van het beleid niet wordt veranderd en verbeterd, kan dit uiteindelijk tot een instabiele samenleving leiden en een stagnatie van de politieke en democratische ontwikkeling.

Wij pleiten daarom dan ook voor verder onderzoek naar de politieke maatregelen na de afschaffing van de apartheid. Zo zou er nader onderzoek gedaan kunnen worden naar de manier waarop mensen anno 2010 met trauma's over het apartheidsverleden rondlopen. Op deze manier kan onderzocht worden of slachtoffers en nabestaanden van slachtoffers nog steeds behoefte hebben aan het volledig vertellen van hun eigen verhaal over het verleden. Tevens kan er gekeken worden naar de gevolgen van *restorative justice* voor de bevolking, om op die manier te ontdekken of mensen ook na vele jaren nog de voorkeur geven aan het officieel vervolgen van misdadigers en of er een mogelijkheid is dat zij ooit nog kunnen vergeven.

Daarnaast zouden de internationale invloeden op Zuid-Afrika beter bestudeerd kunnen worden. Het IMF, de VN, verscheidene NGO's en landen die ontwikkelingssamenwerking met Zuid-Afrika aan zijn gegaan hebben grote impact op de politieke ontwikkeling en de samenleving. Deze internationale actoren speelden een grote rol in het verloop van de Zuid-Afrikaanse geschiedenis, en hebben nog steeds veel invloed op het land. Dit onderzoek zou kunnen uitwijzen of politieke maatregelen in samenwerking met

deze actoren genomen kunnen worden, of dat het effect van de internationale hulp juist averechts werkt voor de Zuid-Afrikaanse politieke ontwikkeling en samenleving.

Economen en juristen kunnen zeker een grote bijdrage leveren aan vervolgonderzoek. Juristen kunnen bijvoorbeeld bijdragen aan onderzoek naar het verspreiden van mensenrechten. De ontwikkeling van de Zuid-Afrikaanse economie, met betrekking tot onder andere toegang tot eerste levensbehoeften, werkgelegenheid, emancipatie en ongelijkheid, kan nader bestudeerd worden door economen. Wanneer de inzichten die deze onderzoeken opleveren verder geïntegreerd worden, kunnen nieuwe politieke maatregelen met alle aspecten rekening houden. Er zullen altijd afwegingen gemaakt moeten worden, maar door uitgebreid interdisciplinair onderzoek kunnen alle elementen die van belang zijn voor de politieke ontwikkelingen en de samenleving in Zuid-Afrika onderzocht worden. Op deze manier kunnen politieke maatregelen verbeterd en veranderd worden, om zo een stabielere samenleving tegemoet te gaan. Het verleden kan hiermee niet ongedaan gemaakt worden, maar een zo compleet mogelijk beeld van het verleden zou Zuid-Afrika en haar bevolking wellicht kunnen helpen om het verleden een keer af te kunnen sluiten. Met hopelijk in de toekomst een stabiele democratie als basis in Zuid-Afrika, kan die mooie regenboognatie wellicht ooit nog gecreëerd worden.

BIBLIOGRAFIE

- ANC Constitution. (2007). *African National Congress Constitution: as amended and adopted at the 52nd National Conference, Polokwane, 2007*. Retrieved October 20, 2010, from <http://www.anc.org.za/show.php?include=docs/const/2007/const2007.html>.
- ANC Declarations. (1994). *Declaration of the 49th National Congress of the African National Congress*. Retrieved October 20, 2010, from <http://www.anc.org.za/show.php?include=docs/dcl/1994/declare49.html>.
- ANC Discussion Documents. (2007). *Strategy and Tactics of the ANC: Building a National Democratic Society - revised draft*. Retrieved October 20, 2010, from <http://www.anc.org.za/show.php?include=docs/discus/2007/tactics.html>.
- ANC Gauteng PEC Discussion Document (2nd Draft). (2009). *Let's Rise to the Challenges of Organisational Renewal!*. Retrieved October 20, 2010, from <http://www.anc.org.za/docs/discus/2009/discuss1019b.pdf>.
- ANC Policy Documents. (2004). *Policy Framework: together we can do more*. Retrieved October 15, 2010, from http://www.anc.org.za/show.php?include=docs/pol/2009/policy_framework.html.
- ANC Reports. (2007). *52nd National Conference: Organisational Report*. Retrieved October 5, 2010, from http://www.anc.org.za/show.php?include=docs/reps/2007/sq_report_1217.html.
- Ash, T.G. (1997). True Confessions. *New York Review of Books*, 44(12), 33-38.
- Cheru, F. (2001). Overcoming apartheid's legacy: the ascendancy of neoliberalism in South Africa's anti-poverty strategy. *Third World Quarterly*, Vol 22, 505 – 527.
- Doorenspleet, R. (2004). The structural context of recent transitions to democracy. *European Journal of Political Research*, 43, 309–335.
- Ellian, A. (2003). *Een onderzoek naar de Waarheids- en Verzoeningscommissie van Zuid-Afrika*. Nijmegen: Wolf Legal Productions.
- Foster, D. (2006). Evaluating the Truth and Reconciliation Commission of South Africa. *Social Justice Research*, 19, 527 – 540.
- Gibson, J. L. (2002). Truth, Justice and Reconciliation: Judging the Fairness of Amnesty In South Africa. *American Journal of Political Science*, 46, 540 – 556.

Gumede, W. M. (2008). South Africa: Jacob Zuma and the difficulties of consolidating South Africa's Democracy. *African Affairs*, 107/427, 261–271.

Haan, I. de. (2004). *Politieke reconstructie: een nieuw begin in de politieke geschiedenis*. Retrieved October 20, 2010, from http://www2.hum.uu.nl/onderzoek/lezingenreeks/pdf/Haan_Ide_oratie.pdf.

Hamber, B., (2002). 'Ere their Story Die': Truth, Justice and Reconciliation in South Africa. *Race Class*, 44, 61 – 79.

Hausmann, R., Tyson, L. D. and Zahidi, S. (2010). *The Global Gender Gap Report 2010*. Retrieved October 23, 2010, from <http://www.weforum.org/pdf/gendergap/report2010.pdf>.

Hayner, P. (2001). *Unspeakable Truths: Confronting state terror and atrocity*. New York: Routledge.

IEC South Africa. *Election Results*. Retrieved October 20, 2010, from <http://www.elections.org.za/>.

Klotz, A. (1995). *Norms in International Relations: the struggle against Apartheid*. London: Cornell University Press.

Kotzé, D. (1995). The new South African constitution. In: M. Faure and J. Lane (Eds.), *South Africa: designing new political institutions* (pp 34 – 58). London: Sage Publications.

Lodge, T. (1999). *South African Politics Since 1994*. Cape Town: David Philip Publishers.

Lotshwao, K. (2009). The Lack of Internal Party Democracy in the African National Congress: A Threat to the Consolidation of Democracy in South Africa. *Journal of Southern African Studies*, 35, 901-914.

Magubane, Z. (2004). The Revolution Betrayed? Globalization, Neoliberalism, and the Post-Apartheid State. *The South Atlantic Quarterly*, 103, 557 – 671).

Mail and Guardian. (2001). *Interview met Willie Madasha in Howard Barrell and Sipho Seephe*. Johannesburg, 31 August – 6 September 2001.

Mattes, R. B. (2002). South Africa: Democracy without the people? *Journal of Democracy*, 13, 22-36.

Minow, M. (1998). Between Vengeance and Forgiveness: South Africa's Truth and Reconciliation Commission. *Negotiation Journal*, 319 – 355.

Ohlson, T., Stedman, S. J. and Davies, R. (1999). *The new is not yet been born: conflict resolution in southern Africa*. Washington, D.C.: The Brookings Institution.

Powell, D. (2010). The Role of Constitution Making and Institution Building in Furthering Peace, Justice and Development: South Africa's Democratic Transition. *The International Journal of Transitional Justice*, 4, 230-250.

Report of the Electoral Task Team. (2003). Retrieved November 26, 2010, from <http://www.elections.org.za/content/WorkArea/DownloadAsset.aspx?id=918>.

Reynolds, P. (1995) Not Known Because Not Looked or: Ethnographers Listening to the Young in Southern Africa. *Ethnos* 60, 193-221.

Ross, F.C. (2003). *Bearing Witness: Women and the Truth and Reconciliation Commission in South Africa*. London: Pluto Press.

Snyder, J. (2000). *From voting to violence: democratization and nationalist conflict*. New York: W. W. Norton & Company, Inc.

Skinner, D. (ed.) (1998). *Apartheid's Violent Legacy: A report on trauma in the Western Cape*. Cape Town: The Trauma Centre for Victims of Violence and Torture.

U.S. Department of State, Bureau of African Affairs. (2010). *Background note: South Africa*. Retrieved October 20, 2010, from <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2898.htm>.

Verdoolaege, A. (2005). De Zuid-Afrikaanse Waarheids- en Verzoeningscommissie als model voor conflictverzoening. *Afrika Focus*, 18, 5 – 31.

Wilson, R.A. (2001). *The Politics of Truth and Reconciliation in South Africa*. Cambridge: Cambridge University Press.

Worden, N. (2007). *The making of modern South Africa: conquest, apartheid, democracy*. Malden: Wiley-Blackwell.

Zuma, J. and Mbeki, T. (2008). *There are no ANC Camps*. Retrieved October 20, 2010, from <http://www.anc.org.za/show.php?include=docs/arts/2008/arts0608.html>.